

**НАЦІОНАЛЬНИЙ ТЕХНІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
«Дніпровська політехніка»**

ЕЛЕКТРОТЕХНІЧНИЙ ФАКУЛЬТЕТ

Кафедра перекладу

ІСТОРІЯ ТА ТЕОРІЯ ПЕРЕКЛАДУ

**МЕТОДИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ ДО ПРАКТИЧНИХ ЗАНЯТЬ ТА
САМОСТІЙНОЇ РОБОТИ**

для студентів спеціальності 035 Філологія

Дніпро
2021

*За поданням методичної комісії спеціальності
035 Філологія (протокол № 1 від 31.08.2021р).*

Історія та теорія перекладу. Методичні рекомендації до практичних занять та самостійної роботи для студентів спеціальності 035 Філологія [Електронний ресурс] / Введенська Т.Ю., Короткова С.В. – Дніпро, 2021. – 37с. – Режим доступу: https://pereklad.nmu.org.ua/ua/hist_teor_perekladu.pdf

Автори:

Введенська Т.Ю. – канд. філол. наук, професор

Короткова С.В. – канд. філол. наук, доцент

Методичні матеріали призначені для студентів спеціальності 035 Філологія, які здобувають кваліфікаційний рівень бакалавра.

Матеріали стануть у пригоді для самостійної роботи студентів під час підготовки до практичних занять з дисципліни «Історія та теорія перекладу». Методичні рекомендації містять змістові модулі та теми курсу, в яких представлені актуальні питання сучасного перекладознавства, головні положення історії перекладу та історії перекладацької думки. Курс тісно пов'язаний із циклом інших теоретичних дисциплін і, перш за все, з теорією перекладу, адже теорія перекладу – це та ж історія перекладознавства. Наведено питання для самоконтролю та тести, спрямовані на перевірку засвоєння студентами теоретичного матеріалу; а також різнопланові завдання щодо самостійної роботи. До видання включено теми для опрацювання на практичних заняттях, модульні контрольні роботи, списки основної та додаткової літератури.

ЗМІСТ

1. Вступ. Мета та завдання навчальної дисципліни.....	4
2. Програма навчальної дисципліни.....	4
3. Самостійна робота. Індивідуальне завдання.....	6
4. Теми для опрацювання на практичних заняттях.....	7
Рекомендовані джерела інформації.....	26
Питання для самоконтролю.....	27
Тести до модульного контролю.....	29
Додаток 1 Зразок портрету перекладача. Віталій РАДЧУК. Перекладацький метод МИКОЛИ ЛУКАША.....	31

1. Вступ. Мета та завдання навчальної дисципліни

Мета навчальної дисципліни «Історія та теорія перекладу» полягає в ознайомленні студентів з роллю, місцем та еволюцією перекладу як виду діяльності в умовах різних соціо-історичних епох та культурних станів суспільства, впливом перекладу на формування культур та національних мов, на поширення знань та релігій, еволюцію принципів перекладу та перекладацької думки, перекладацькими персоналіями. Водночас метою курсу є виховання студентів у дусі загальнолюдських цінностей, розвиток у них поваги до культурних надбань інших народів, розширення загальнокультурного та політичного світогляду. Історія світової культури, розглянута під кутом перекладу, демонструє постійний рух ідей та форм, а також те, що завдяки діяльності перекладачів культури засвоюють нові впливи. Простежити шляхи взаємовідносин між культурами і є метою історії перекладу. У курсі викладаються головні положення історії перекладу та історії перекладацької думки. Курс тісно пов'язаний із циклом інших теоретичних дисциплін і, перш за все, з теорією перекладу, адже теорія перекладу – це та ж історія перекладознавства, але очищена від проявів суб'єктивного чинника та систематизована на об'єктивних засадах, а історія перекладознавства – це персоніфікована та драматизована теорія перекладу, де кожне наукове поняття та теоретичне положення містить ярлик, в якому зазначено осіб, дати та конкретні обставини, пов'язані з їхньою появою в науці. Привнесення історичної перспективи до перекладознавства також здатне призвести до більшої толерантності при оцінюванні різних підходів до перекладу, з одного боку, а з другого, забезпечити єдність перекладознавства. Базові знання еволюції перекладу та перекладацької думки є складовою перекладацької компетенції. Історичні знання з предмету є частиною освіти науковця, що надає практикуючому перекладознавцю матеріали для набуття знань щодо розвитку його галузі науки.

Основні завдання дисципліни:

- набуття теоретичних знань з історії практики та теорії перекладу, обізнаність студентів з роллю перекладу в розвитку світової культури та зміцненні міжнародних зв'язків..

У результаті вивчення навчальної дисципліни студент повинен

знати:

- етапи розвитку перекладу та думок про переклад, сучасний стан дисципліни, її моделі та методи; походження методів, які перекладознавець використовує, та їхні обмеження.

вміти:

- тісно пов'язувати твори з літературою народу, з історичним розвитком народу, до культури якого він належить; користуватися базовою термінологією теорії перекладу.

2. Програма навчальної дисципліни

Змістовий модуль 1. Історія перекладу

Історія практики перекладу та історія теорії перекладу: визначення, моделі, методи. Історія перекладу як складова частина перекладознавства. Ключова роль перекладу в розвитку світової культури. Історизм у перекладі як зміна різного до нього ставлення та основної тенденції перекладу. Періодизація історії перекладу та думок про переклад

Змістовий модуль 2. Роль перекладів конфесійної літератури

Суперечки про переклад Біблії. Переклад Біблії на національні літературні мови. Переклади буддистських текстів китайською мовою. Найвідоміші переклади Біблії, Корану, Тори. Початок стилістики. Знамениті переклади Біблії: Септуагінта, Вульгата, Лютера, В.

Тиндейла. Довгий шлях до церковнослов'янської Біблії. “Острозька” Біблія. Російська Біблія. Українська Біблія (П.Куліша, Старицького, Пулюя; Огієнка, Хоменка)

Змістовий модуль 3. Переклад у стародавні часи: Єгипет, Месопотамія, стародавні Греція та Рим. Легенда про Вавилонську вежу. Переклад як інструмент збереження традиції. Чому переклад у Стародавній Греції не грав значної ролі. Зародження перекладу у Стародавньому Римі: Лівій Андронік, Гней Невій. Переклад драматичних творів: Енній, Стацій, Плавт, Теренцій. Погляди Цицерона, Горація, Плінія Молодшого, Квінтіліана та Авла Геллія на переклад. Переклад поезії (Катулл, Горацій, Вергілій). Переклад прози: Ієронім Стридонський, Боецій, Касіодор.

Змістовий модуль 4. Переклад у часи середньовіччя. Середньовічні латинські переклади. Переклад в Ірландії (Ерігена). Переклад в Англії (Беда, король Альфред, Ельфрік; Чосер, Лідгейт, Кекстон). Переклад в Німеччині (Ноткер, жінки-перекладачки лицарських романів). Переклад у Франції (перекази 12 ст., Жан де Мен, коло Карла V, переклад у Провансі). Переклад в Іспанії: «Толедська школа», коло короля Альфонса X, переклади на каталанську. Переклади в Італії: Анастасій Бібліотекар. Переклад у часи середньовіччя в Східній Європі та Візантії. Переклад у Візантії та роль її культури (Максим Плануд, Хризолор). Значення для історії культури слов'ян та роль в історії перекладу просвітителів Кирила та Мефодія. Переклад в Болгарії та Сербії (Преславська та Охридська школи, Тирновська школа перекладу). Переклад в Київській Русі. Переклад в українських, білоруських та російських землях в XIV-XVII ст. (Максим Грек, Єпіфаній Славинецький, Симеон Полоцький). Переклад в Арабському Халіфаті в VII – XIII ст. Переклад перською. Переклад в Індії та Японії.

Змістовий модуль 5. Переклад в епоху Відродження. Латинські переклади гуманістів (школа Хризолора, Леонардо Бруні, Марсело Фічіно, переклади наукових праць, Еразм). Переклади на італійську. Переклад у Франції XVI ст.: становлення французької літературної мови та переклади творів античних часів (Етьєн Доле, Жак Амю, Ж. дю Белле). Переклад в Англії XVI - поч. XVII ст.: переклади Біблії, переклади класичної та іншої світської літератури). Переклад в Німеччині (А. фон Ейб, Генріх Штейнхофель, Ніколас фон Віле, Мартін Опітц). Лютер та його переклад Біблії. Переклад в Іспанії (Хуан Луїс Вівес). Переклади в Польщі (Лукаш Гурницький, переклади Біблії).

Змістовий модуль 6. Переклад в епоху класицизму. Переклад у Франції в XVII-XVIII ст.: Les Belles Infideles (д'Абланкур). П.-Д.Юе – супротивник “прикрашаючого” перекладу. Переклад у Великій Британії в XVII-XVIII ст. (Драйден, Поп, Титлер). Переклад в Німеччині в добу раціоналізму (Й.-Х. Готтшед та лейпцізьке коло; швейцарський гурток Бодлера та Брайтінгера). Переклад в Польщі часів Просвітництва (П. Кохановський, Ф.-К. Дмуховський). Переклад в епоху бароко та Просвітництва в Італії (М. Чезаротті). . Переклад в Росії у XVIII ст. (Ломоносов, Тредіаковський, технічний переклад). Переклад в Україні XVII-XVIII ст.

Змістовий модуль 7. Переклад в епоху Романтизму. Формування німецьким романтизмом нового розуміння перекладу. Гердер і Фосс. Переклади Шекспіра Шлегелем та теоретичні погляди Ф. Шлайєрмахера. Стратегії перекладу: натуралізація (Ульріх фон Віламовіц-Меллендорф) та очуження (В. Беньямін). Переклади доби романтизму у Франції (мадам де Сталь, Шатобріан, Л. де Лілль, П.-Е. Літре). Переклад у Великій Британії в XIX ст. (Кольрідж, Г.Ф. Кері, Г.Д Россетті, переклади із східних мов - Р. Бартон, Дж.Фітцджералд). Дискусія про переклад між М. Арнольдом та Ньюменом. Переклад польського національного відродження (Ц. Норвід). Чеське національне відродження (Юнгманн). Переклад в Україні та Росії в XIX ст. - поч. XX. Переклад в Росії XIX ст. (Жуковський –

“геній перекладу”; В’яземський, Гнедич; Пушкін, Лермонтов, А. Фет, І. Введенський, Дружинін) та на поч. ХХ ст. (Брюсов, І. Анненський). Переклад в Україні в ХІХ ст. - поч. ХХ ст. Майстри українського перекладу минулої доби: травестії, харківські романтики, П. Куліш, М. Старицький, І. Франко, Л. Українка, В. Самійленко, І. Огієнко).

Змістовий модуль 8. Переклад у ХХ ст., у тому числі в СРСР – основні віхи. Переклад в Україні у ХХ ст. Видавницька політика в США та Великій Британії. Становлення синхронного перекладу. Переклад у Франції ХХ ст. (Ларбо, Юрсенар). Переклад у США до війни (Е. Паунд, Д. Фітц) та после війни. Переклад у Великій Британії (переклади видавництва “Пінгвін”, “нова хвиля” перекладів). Історія перекладу в Росії в ХХ ст. Визначні представники російської школи перекладу: М. Лозинський, С. Маршак, М. Любимов, Є. Калашнікова. Академічний формалізм у перекладі в 30 рр. Розквіт перекладу в 60-80 рр.: В. Левік, І. Кашкін, С. Петров та інші. Переклад у пострадянські часи. Періодизація історії перекладу в Україні (Зеров, Кочур). Переклад в Україні у ХХ ст. Здобутки неокласиків (20-30 рр.): М. Зеров, М. Драй-Хмара, М. Рильський. Прозаїчні переклади В. Підмогильного. Художні переклади М. Лукаша, Б. Тена, Г. Кочура, І. Стешенко, В. Мисика, А. Содомори, М. Москаленка, А. Перепаді та інших.

Змістовий модуль 9. Короткий нарис з історії перекладознавства. Періодизація історії перекладознавчих вчень (Дж. Стейнер, С. Басснет, Е. Честерман). Питання теорії перекладу в працях англійських перекладознавців (Дж. Драйдена, А. Титлера, Дж. Кетфорда, П. Ньюмарка, М. Бейкер). Перекладознавство у Франції та Канаді (Ж.-П. Віне та Ж. Дербельне; Ж. Мунен, Д. Селескович та М. Ледерер). Лінгвістичне перекладознавство в США (Р. Якобсон, Ю. Найда). Розвиток теорії перекладу в Німеччині (В. Гумбольд, Ф. Шлайермахер, Гете, В. Беньямін, К. Райс). Відхід від лінгвістичних теорій перекладу (скопос-теорія Г. Фермеєра, Ю. Гольц-Мянттярі). Полісистемний підхід до перекладу (Г. Турі, А. Лефевр). Когнітивний підхід у дослідженні перекладу. Короткий нарис з історії перекладознавства в СРСР та в Україні. Іван Франко – батько українського перекладознавства. Літературознавче перекладознавство: К. Чуковський “Искусство перевода” – про соціальну роль перекладу та роль літературної традиції у перекладі: Фінкель – перша монографія з перекладознавства. М. Зеров – „У справі віршованого перекладу”. Смирнов – поняття адекватності, А. Федоров – обґрунтування ідеї перекладності. Становлення лінгвістичного перекладознавства. Теорія закономірних відповідностей Я. Рецкера. “Введение в теорию перевода” Федорова – перший лінгвістичний нарис теорії перекладу. “Основы общего и машинного перевода” І.І. Ревзіна та В.Ю. Розенцвейга – акцент на переклад як на процес. «Язык и перевод» Л.С. Бархударова – детальний розгляд перекладацьких трансформацій. Концепція В. Комісарова (вчення про рівні еквівалентності). Прагматика перекладу в працях О. Швейцера. Розвиток теоретичного перекладознавства в Україні: Зеров, Державин, Рильський, Кочур, Коптілов, Кудзич, Лукаш, Жлуктенко, Зорівчак, Новікова, Чередниченко. Дидактика перекладу

3. Самостійна робота. Індивідуальні завдання

Самостійна робота є основним засобом засвоєння студентами навчального матеріалу в час, вільний від обов’язкових видів навчальної діяльності.

При вивченні курсу «Історія та теорія перекладу» на самостійну роботу відведено 71% академічного часу, і цей час має бути використаний для самостійного поглибленого вивчення окремих тем курсу за вільним вибором студента.

Викладач визначає обсяг самостійної роботи, узгоджує її з іншими видами навчальної діяльності студента, розробляє методичні засоби проведення поточного та підсумкового контролю, аналізує результати самостійної навчальної роботи кожного студента.

Формою звіту про виконання студентом самостійної роботи є індивідуальна робота.

В рамках самостійної роботи студенти поглиблюють отримані знання з усіх тем курсу «Історія та теорія перекладу», опрацьовують теоретичні джерела, навчальні посібники і підручники, монографії та періодичну літературу. Виконуючи індивідуальні завдання, студенти набувають досвіду практичних навичок з дослідження корисних копалин на збагачуваність. Студент повинен продемонструвати вміння самостійно вирішувати конкретне науково-дослідне завдання, застосовуючи засвоєні знання.

Підготовка до лекцій, робота з конспектом та літературою для самостійного вивчення, підготовка до тесту, підготовка презентації-портрету перекладача. Під “портретом” ми розуміємо завдання, які включатимуть наступні складові: релевантні біографічні відомості, історичний опис літературного, культурного, релігійного чи політичного контексту тієї доби, за якої цей перекладач жив; оцінка значення його перекладацького доробку; його концепція перекладу; уявлення про його творчий метод, якщо такі дані існують. Коротка хронологічна таблиця життя та творчості перекладача на тлі основних подій його доби. Обсяг 15-20 слайдів Power Point презентації. Завдання подається в електронному вигляді та у паперовому варіанті.

4. ТЕМИ ДЛЯ ОПРАЦЮВАННЯ НА ПРАКТИЧНИХ ЗАНЯТТЯХ

Тема 1 Найдавніші згадки про переклад

Створення сучасної теорії перекладу неможливе без попереднього дослідження історії перекладу та перекладацької думки. Зазвичай історію перекладу та перекладацької думки ведуть лише від часів стародавнього Риму, з одного боку, та Александрії III ст. до н. е., де було здійснено переклад грецькою мовою з гебрійської Старого Заповіту, так звану Септуагінту, з іншого. Але ж переклад як суспільне явище існував набагато раніше. Вивчення цієї лакуни лише розпочинається і *метою* є зібрання різних даних про переклад, починаючи від самих перших згадок про нього (бл. 2500 р. до н. е.) і закінчуючи III ст. до н. е., ознайомлення з ними широкого перекладацького загалу та аналіз того, як перші теоретичні думки про переклад та мову впливають на сучасні перекладацькі, і не лише перекладацькі, концепції.

Найдавніші свідчення про використання перекладу – це написи, знайдені на гробницях правителів Елефантини, що відносяться до III тисячоліття до н. е. [1]. Ці правителі часів VI династії жили в двомовному прикордонному регіоні давнього Єгипту. Можливо, самі напів-нубійці, і таким чином знайомі з мовою чи мовами племен, з якими підтримували стосунки єгиптяни, ці правителі стали “наглядачами драгоманів” [1, 213]. Незважаючи на той факт, що єгиптяни проявляли мало шани до іноземних мов, обов’язки цих князків вважалися достатньо важливими, щоб заслужити на спеціальну згадку і бути включеними до переліку інших їхніх титулів [1, 218]. Проте існують інші матеріальні свідчення про існування перекладу. Це – словники. Словники існують стільки, скільки існує сама писемність. Шумерські таблички, що відносяться до 2600 р. до н. е., – це найстаріші номенклатури, які збереглися до наших днів. Ці таблички слугували одномовними словниками, перелічуючи професії, худобу, посуд, реманент, божества. У них наводяться терміни, прийняті школами писців, і ці переліки стали основою більш повного словника цієї мови, укладеного бл. 2200 року до н. е. [2].

Як свідчать глиняні таблички з написом вавилонською та урійською мовами, які було знайдено в Ноузі (бл. 2500 р. до н. е.), двомовна лексикографія також з’явилася у шумерів [3: 66–67]. Аккадсько-шумерська двомовність зародилась при запозиченні аккадцями шумерської мови, коли бл. 1900 р. до н. е. шумерські писці, що вже звикли складати переліки слів однією мовою, почали додавати до шумерських слів аккадські переклади. Так виникли перші двомовні словники. У наш час уже розкопано досить багато різних їхніх зразків. А під час археологічних розкопок в Угариті було знайдено чотирьохмовний шумерсько-аккадсько-хурритсько-угаритський словник [2].

Робота над історією усного перекладу в його численних різних формах та обставинах лише розпочалася. Через відсутність ідеальних, надійних письмових свідчень деякі лакуни, мабуть, ніколи не будуть заповнені, особливо в ті періоди, коли внаслідок владних відносин підносили одну мову за рахунок приниження інших. Добре відомо, наприклад, що давні греки мали мало поваги до мов інших народів, називаючи їх “варварськими”. Так само й у стародавніх Єгипті та Римі інші мови також не цінувалися, унаслідок чого еліта не прагнула вивчати мови, хіба що за винятком грецької. І все ж уже у III тис. до нашої ери у єгиптян був ієрогліф, котрий означав “(усно) перекладати.”

Незважаючи на наявність товмачів за давніх часів, до доби Відродження вони згадувалися не часто [4]. Можливо, впливовим чинником тут був пріоритет письмового тексту над усним. Соціальний статус тлумачів також може служити поясненням їх не частой появи на шпальтах історичних анналів: адже часто вони були змішаної етнічної та культурної належності, часто жінками, рабами або належали до нижчих каст [4, 6]. Безсумнівно одне, вони були посередниками між віддаленими культурами; і місце, на яке вони заслуговують, не відповідає тому, що знайшло відображення в історичних пам’ятках.

Рання згадка в Біблії про володіння кількома мовами та про навички перекладу зустрічається в II Книзі Царів (II Царів 18: 26), де єврейські парламентарі прохають урядовця царя Ассирії Санхериба: “Розмовляй, будь ласка, з твоїми рабами по-арамейському, бо ми розуміємо цю мову; не говори до нас по-юдейському, щоб не розуміли люди, оті на мури.”, та в Книзі Пророків (Ісаї 36: 11) також: “Говори, будь ласка, з твоїми слугами по-арамейському, бо ми розуміємо! Не говори з нами по-юдейському в слух людей, що на мури” [5]. Отже, ассирійські воєначальники могли спілкуватися гебрайською та арамейською мовами, ну й також, зрозуміло, власною ассирійською. З Книги Буття (Буття 42: 23) ми дізнаємося, що Йосиф, як верховна єгипетська особа говорить до своїх братів, які щойно прибули з Ханаану, а вони не впізнали його і не знають, що він їх розуміє, адже говорить він через перекладача. “Вони ж не знали, що Йосиф розуміє їх, бо між ними був перекладач” (Буття 42: 23).

Крім того, у нас є тверді, буквально кажучи, докази у вигляді написів на камені про зацікавленість правителів багатонаціональних імперій у тому, щоб їхні закони та накази були зрозумілими. Такі написи дійшли до наших часів (як двомовні, так і тримовні), найбільш відомими з числа яких є напис у Бегістуні в Ірані, написи на Розеттському камені та на обеліску в Філах, обидва з Єгипту. У них той самий текст наведено різними мовами, так щоб його могли зрозуміти різні етнічні групи населення. Так, Бегістунський напис перського царя Дарія (бл. 521 року до н.е.) містить один і той же текст трьома мовами: давньоперською, аккадською та еламською. Завдяки цьому напису ассиріологам (Г.К.Роулінсону та іншим) вдалося розшифрувати та прочитати клинописні тексти аккадською, а пізніше й еламською мовами. Цінним ключем для розшифрування єгипетських ієрогліфів став камінь з форту Св. Жульєна, ель-Рашид (Розетта), в Єгипті, що містить декрет, прийнятий радою жерців на підтвердження культу фараона тринадцятилітнього Птолемея V на відзнаку його першої річниці на троні (196 рік до н.е), який було вибито на камені тричі: ієрогліфами (що типово для жрецьких наказів), демотичним письмом (давньоєгипетське письмо, яке використовувалося в побутових записках) та грецькою мовою (мовою врядування). Значення цього напису для єгиптології велетенське. Адже незабаром ієрогліфи вийдуть із вжитку й на кінець IV ст. н.е. зникнуть знання того, як їх читати та писати. Співставлення грецького та єгипетського текстів дало в 1822 році Ж.-Ф.Шампольону ключ до розшифрування давньоєгипетських ієрогліфів, й пізніше він та його послідовники повністю розкрили всю складну систему єгипетської писемності й змогли прочитати інші єгипетські тексти. Услід за написом на камені було прочитано численні тексти, написані на папірусах, виконаних з волокон особливої тростини. Таким чином, завдяки перекладу історична наука отримала в своє розпорядження давньоєгипетські літописи, численні повчання, казки та повісті, а також велетенську кількість релігійно-магічної літератури.

Тема 2 Переклад доби античності

Спочатку переклади були **усними**, а з виникненням писемності з'явилися і **письмові** переклади. Численні археологічні знахідки підтверджують тисячолітню історію перекладу. Найдавнішими писаними перекладами, які збереглися до наших часів, є вавилонський переклад шумерського епосу “Гільгамеш”, а також переклади документів з бібліотеки ассірійських царів у Ніневії, котрі датуються II тисячоліттям до н.е., отже віддалені від нас на чотири тисячі років. Взагалі без перекладачів було б неможливим існування будь-якої імперії, виникаючої внаслідок завоювання багатьох різномовних країн, бо тільки перекладач міг донести до поневолених народів повеління володарів.

Розвиток перекладацької діяльності відкрив людям широкий доступ до культурних надбань інших народів, зробив можливим розповсюдження релігійних та наукових учень, дав поштовх до міжнародної торгівлі і співробітництва. Багато народів зобов'язані перекладам формуванням своїх абеток та писемності взагалі. Так, 30 % сучасних мов планети базуються на абетці латини, а наша рідна прामова (старослов'янська) успадкувала абетку староболгарської мови – кирилицю, на базі якої функціонують нині 10 % сучасних людських мов. Нагальна потреба у розвитку перекладацтва призвела до теоретичних наробок у вивченні й систематизації рідних мов, як то: складання граматик, тлумачних словників та енциклопедій. Така діяльність розпочалась ще в **античні часи** і найбільший вклад у її розвиток внесли вчені Давньої Греції та Індії, які приділяли увагу питанням сутності мови взагалі, шляхам поповнення її словника, теоретизації граматики і реальній можливості перекладу з однієї мови на іншу.

Найбільшого розвитку перекладацька діяльність досягла за часів Давнього Риму (III – I ст. до н.е.). Першими перекладами, безумовно, були релігійні тексти, що призначалися, так звані, варварам для прилучення до прогресивної на той час християнської релігії. Ці переклади мали тенденцію до буквалізму, тому що “слово боже” вважалося священним і мало бути донесене до читача слово в слово, навіть за незрозумілості тексту. При цьому і читачі і перекладачі вважали це явище цілком нормальним, бо “слово боже” і не повинно бути цілком зрозумілим земним створінням.

Між тим, інші види перекладів античних часів часто носили приблизний характер, що зумовлювалося низькою кваліфікацією перекладачів і невисокими вимогами читачів до якості і точності перекладу. Так з'явилися дві течії у перекладацтві - тяжіння до **буквального** та **вільного перекладу**, які збереглися і до нашого часу. Імена перекладачів рідко вказувалися на перекладених творах аж до пізнього середньовіччя, тому небагато імен дійшли до нас з античності. З розвитком інтересу римської еліти до світської культури з'явилися численні переклади творів давньогрецької літератури: Енній перекладав трагедії, Теренцій і Плавт – комедії, Катулл – лірику Сафо. Політичний діяч і оратор Цицерон перекладав промови Есхіна та Демосфена, а також прагнув теоретично осмислити практику тих часів, висловлюючи думку, що перекладач не має потреби перекладати дослівно, а лише передавати сенс і силу окремих слів. Тим самим, Цицерон виступав проти буквалістського підходу до перекладу світських творів. Він вважав, що читач вимагає від перекладача точності “не за кількістю, а за вагою”. Тим самим Цицерон дав підґрунтя для прихильників вільного перекладу, і один з його наступників – філолог I століття н.е. Квінтіліан відійшов від актуальних і для нашого часу настанов Цицерона про точність перекладу в бік абсолютно вільного поводження з мовним матеріалом оригіналу при перекладі, зберігаючи тільки ідеї автора. Саме Квінтіліана вважають батьком вільного перекладу

Тема 3 Перекладацька діяльність Київської Русі

Перекладацька діяльність **Київської Русі** також розквітла у **середні віки**. В IX віці на Русі майже одночасно виникає і розвивається писемність, література і переклад. Згідно з візантійськими хроніками Київський князь Аскольд влітку 860 року за 128 років до князя

Володимира хрестив Київську Русь аби прилучити її до світового культурного простору, який об'єднувало християнство. Ця подія дала великий поштовх до розвитку освіти і літератури в країні. Для ознайомлення з новою релігією потрібні були “агітаційні матеріали” на зрозумілій слов'янам мові. На прохання Аскольда грецькі монахи Кирило та Мефодій були у 864 році послані імператором Візантії для проповідництва християнства серед слов'янських народів. Вивчивши мову більш розвинених Староболгарського та Моравського царства, Кирил та Мефодій почали свою діяльність зі створення абетки, яка і досі іменується кирилицею, і з її допомогою переклали на старослов'янську (тобто староболгарську) мову декілька релігійних текстів. Серед цих перших перекладів були Новий Завіт, Псалтир та Молитовник. Після вбивства Аскольда Київський престол знов надовго перейшов до рук язичницьких князів, які доклали немалих зусиль, щоб вилучити з літописів всі згадки про події літа 860 року, але наявність писемності сприяла культурному розвитку і знаності Київської Русі далеко за межами країни. У 988 році великий князь Володимир вдруге похрестив Русь з великою урочистістю та запрошенням численних гостей. Хрещення було насильницьким, але масовим.

Після другого хрещення Русі, з'явилась велика кількість перекладів, які повинні були ознайомити новохрещених з філософськими доктринами нової релігії та з церковними звичаями й обрядами. Це були Життя святих, Притчі, Хроніки та апокрифи, в яких описувалися святі чудеса. Найбільш вдалий та відомий з них переклад “Життя Андрія Юродивого”.

Поряд з релігійними текстами у Київській Русі набули популярності світські переклади, такі як: “Бджола”, “Космографія”, “Фізіологія”. Вдалим здобутком для свого часу був переклад книги Іосифа Флавія “Іудейська війна”, в якому перекладачеві вдалося знайти ту “золоту середину” між буквализмом та довільністю. Нажаль, ім'я самого перекладача не збереглося і невідомо, чи зроблено цей переклад в самій країні чи за її межами, оскільки на той час багато перекладів для Русі робилися у Болгарії.

В X – XI ст. проходило активне формування національної мови Русі на базі старослов'янської мови та місцевих народних говорів, однак релігійні тексти продовжували перекладати на старослов'янську мову, яка згодом почала використовуватись виключно під час церковних богослужінь і в колах мовознавців отримала назву староцерковнослов'янської.

Тема 4 Переклад у добу середньовіччя

Серед перекладачів **раннього середньовіччя** вирізняється Ієронім Софронік (340 – 420), який обґрунтував завдання перекладу, виступаючи і проти дослівності, і проти необмеженої довільності поводження з оригіналом. Він вимагав збереження в перекладі своєрідності, милозвучності та авторського тону оригіналу. У XIII ст. англійський філософ Роджер Бекон підкреслював, що перекладачеві необхідно свідомо підходити до відтворення змісту оригіналу на основі глибокого знання мови і різних наук, які допомагають правильно зрозуміти і перекласти першотвір.

В **епоху пізнього середньовіччя**, за часів Монгольської навали (1228 – 1480) переклади продовжували відігравати значну роль у культурному розвитку Русі. Були перекладені інші частини з Біблії, а численні невдалі попередні переклади були виправлені, або перероблені наново. Розвиток міжнародних контактів країни призвів до появи перекладів індійських, латинських, давньоєврейських та грецьких джерел. В цей час робляться спроби використовувати в перекладах формуючуся українську мову. Особливо це було помітно у політичних та ділових перекладах, кількість яких різко зросла у середні віки.

Починаючи з XII-XIII ст., збільшується також частина світських перекладів. Завдяки перекладам поширюється лицарський роман в Англії, Іспанії, Італії, Німеччині, Норвегії, насамперед перекази французьких лицарських романів. Особливо популярним став старофранцузький епос "Пісня про Роланда".

Разом з тим формуються засади усного перекладу. Міняється соціальна думка: якщо спершу вважалося, що це диявольське заняття і носії іншої мови сприймалися як неповноцінні, то завдяки наростанню дипломатичних контактів між державами, перекладач стає офіційною посадовою особою та отримує державне визнання. В XIII ст. юрист Петрус де Боско домагається заснування в Парижі спеціальної Вищої школи усних перекладачів зі східних мов та пропонує в посланні до Філіпа IV орієнтовну програму навчання. Таким чином переклад стає своєрідною зброєю в експансії європейської культури на Схід.

В Німеччині перші пам'ятки перекладу з'являються у VIII ст., які можна вважати й першими пам'ятками письма древньоверхньонімецькою мовою. Це "Отче наш" та "Символ віри", "Ісідор" (переклад трактату Ісідора Севільського "Про істинну віру"), в IX ст. "Татіан" (переклад євангельської гармонії Татіана з грецької через латинь німецькою мовою). Тут слід згадати й твори "Геліанд" та "Отфрид". На X ст. припадає перекладацька діяльність Ноткера Губатого, або Німецького (950-1022), який керував монастирською школою в монастирі Санкт-Галлен. Це був, по суті, один з найбільших центрів перекладу того часу. Сам Ноткер переклав "Риторику" й "Категорії" Аристотеля, "Шлюб Філології та Меркурія" Марціона Кацелли, "Втіха філософією" Боеція, Буколики" Вергілія, псалми і т.п. Хоча в цілому Ноткер користується буквальним перекладом, він все ж рідко послуговується транслітерацією, застосовуючи активно словотвір шляхом калькування і конверсії. На прикладі перекладів Ноткера бачимо, якою великою могла бути роль перекладу в розвитку словникового запасу мови (наприклад: якщо словниковий запас слів "Татіана" складає 2300 слів, то в Ноткера це вже 7000 слів). В XII – XIII ст. В Європі стають популярними світські тексти. Не стала винятком і Німеччина, де особливу популярність набули рицарські романи і джерелом тут слугують найперше французькі твори. Як зразки перекладів їх німецькою мовою слугують переклади романів "Парцифаль" Вольфрама фон Ешенбаха, "Ерек" та "Івейн" Гартмана фон Ауе. Важливою віхою в перекладацькій діяльності того часу став переклад популярного в Європі старофранцузького епосу "Пісня Роланда" середньовісньонімецькою мовою. На Сході в середні віки також спостерігається розквіт перекладацької діяльності. В арабському світі він припадає на VIII-XIII ст., тобто в епоху поширення ісламу. Оскільки мусульманська філософія спирається на грецьку філософію, насамперед, Аристотеля, то й відповідними стають об'єкти перекладу. Виникають могутні перекладацькі центри в Ірані, Сирії. Ще більшу активність проявляють перекладачі Індії. Робляться переклади більше, ніж на 300 мов, насамперед із санскриту. Яскравими стали перекладацькі традиції в Кореї (з китайської та на китайську мову), в Тибеті (як правило, в монастирях), в Монголії. Слабшими ці традиції виявилися в Китаї через його історичну та культурну самодостатність у цьому регіоні. Таким чином, аж до XX ст. в Китаї практично нічого не перекладалося. Подібне стосується також середньовічної Японії.

Тема 5 Переклад в епоху Відродження

Епоха Відродження лишила велику кількість літературних шедеврів, які і досі привертають увагу перекладачів. Отже, загалом епоха Відродження стала також епохою розквіту перекладацької діяльності в світі. Стрімкий розвиток науки та торгівлі викликав зміни у **тематичі** перекладів і загострив проблему **адекватності** перекладених текстів різних жанрів. Тематика наукових перекладів включала питання астрономії та астрології, арифметики та геометрії, анатомії та медицини і опис рідких тварин та рослин. Всесвітньо поширена на той час латина почала втрачати свої лідуочі позиції. Все частіше застосовуються в цей час французька, польська, німецька та англійська мови.

Протистояння течій **вільного** та **буквального** перекладу стає найбільш вираженим. Зокрема, німецький гуманіст і перекладач Ніколас фон Віле (XV ст) виявив себе прихильником дослівного перекладу, обстоюючи тезу: "... кожне слово оригіналу замінюється таким же словом перекладу". Саме в такий спосіб він перекладав твори Петрарки, Бокаччо, Апулея. Незважаючи на хибність свого теоретичного підходу, Віле

зробив вагомий внесок у перетворення ще не опрацьованої в той час середньовісньонімецької мови в літературну, привносячи до неї певні граматичні нароби з латинської та італійської мов. Разом з тим, проти незрозумілих народів дослівних перекладів виступив у своїй відомій праці “Про мистецтво перекладу” (1540) Мартін Лютер, який вимагав від перекладачів широкого застосування народної мови з її специфічними граматичними та фонетичними особливостями, що він сам і продемонстрував у перекладі Біблії.

Етьєн Доле (1509 – 1546) – визначний французький філософ і перекладач, спалений на вогнищі за вироком інквізиції через свої сумніви у безсмерті душі, сформулював такі принципи перекладу:

- 1) перекладач має досконало зрозуміти текст оригіналу й наміри автора, якого він перекладає;
- 2) він має досконало володіти мовою, з якої перекладає, і блискуче знати мову, якою перекладає;
- 3) перекладач має уникати дослівного перекладу, щоб не зруйнувати образності оригіналу;
- 4) завдяки добору відповідних слів перекладач повинен досягти в перекладі повної ідейно – художньої співзвучності з оригіналом;
- 5) перекладаючи з розвиненої мови на мову менш розвинену, перекладач повинен прагнути розвинути цю мову.

Ці принципи зберігають свою життєвість і для нашого часу.

Тема 6 Естетика класицизму та прикрашальний переклад

В пізньому **Відродженні** країни Західної Європи охопила естетика **Класицизму** з її нехтуванням усього, що не вкладалося в рамки естетичної краси. Нормативи „доброго смаку” диктувала Франція. Теоретик **класицизму** Нікола Буало (1636-1711) виклав головні принципи відбору лексики для творів, з якої видалялося все грубе і просторічне, морфологічних та синтаксичних конструкцій, які б створювали вишукану благородність літератури. Це сприяло виникненню, так званих, “**прикрашальних**” перекладів, в яких відкидалося все, що може не сподобатись читачам, або ж додавалося дещо нове на догоду читачам. Зразок такого перекладу – переробка «Іліади» Гомера її французьким перекладачем У. де ля Моттом у 1714 році. З 24 пісень поеми він зробив 10, викинувши “нудні” описи битв та “облагородивши” героїв давньогрецького епосу. 18 ст. було століттям протиборства трьох контрастних підходів: тенденції до буквального, до вільного та адекватного перекладів. **Класицизм** поставив вимоги єдності місця, часу та стилю. Все, що не вкладалося в рамки класичних прописів, нехтувалося: відкидалося або прикрашалося. У таких “прикрашених перекладах” не знаходило місця все, що могло не сподобатися читачам і в той же час додавалося дещо нове на догоду читачам. Так, у 1714 р. французький перекладач **У. де ля Мотт Юдар** (1672-1731) здійснив вірцевий зразок такого перекладу, суттєво переробивши “Іліаду” Гомера. 24 пісні поеми він спростив до десяти (!), викинувши “нудні” описи битв, багаті гомерівські епітети та “облагородивши” персонажів давньогрецького епосу в душі класичних трагедій Корнеля та Расіна. Подібні переклади, проте без достатнього теоретичного обґрунтування, епізодично з’являлися в німецькій літературі.

На цей час у Німеччині утворилися перекладознавчі школи **Брайтінгера** (Johann Jacob Breitinger: 1701-1776) та **Готтшеда** (Johann Cristoph Gottsched: 1700-1766) в Лайпцігу. Спільними рисами для них була раціоналістська (rationalistisch) концепція мови, за якою для різних мов властива загальна, проте неповна перекладність. Основною відмінністю між ними були різні способи подолання мовної специфіки. Для Готтшеда, який сповідував класичні канони класицизму, переклади були добрими лише тоді, коли вони відповідали нормам нормативної поетики. При їх невідповідності перекладач мав завдання покращити оригінал, скоротивши твір настільки, щоб той міг увійти в національну літературу “без

швів". Принципи Готтшеда, запозичені у Г.Вентцкі, підтримали перекладачі Крюгер, Лауб та Й.Шлегель, які намагалися застосувати діалектизми. Просвітитель Брайтінгер відстоював, однак, обов'язок перекладача "не відступати від оригіналу ні у вираженні думок, ні за формою". Тому він намагався відтворити мовні "Idiotismen" (як специфічні слова та синтагми ідіоматичного характеру, так і субстантивацію, словоскладання та партиципи) для розширення можливостей німецької мови.

Тема 7 Переклад в Україні епохи Бароко.

Саме барочний переклад релігійних, а згодом і світських текстів зазнав особливого розвитку на Україні. Спочатку центр перекладацької діяльності знаходився в **Острозькій академії**. Лаврентій Зизаній у своєму "Катехизису" (1626) використовував елементи "от волхвовеллинских" та переклав із грецької "Апокаліпсис" А.Кессалійського (1625). Вільні інтерпретації пропонували перекладачі Клірик Острозький (молодий М. Смотрицький), В. Кулик, які перекладали тогочасні шедеври, у т.ч. фрагменти Петрарки, "Звільнений Єрусалим" Торквато Тассо та "Декамерон" Бокаччо. В першій третині 17 ст. з'явилися вільні барочні переклади з грецької (Д.Наливайко) та латині (Д. Сакович переклав Сенеку). Завдяки національному відродженню України та національно-визвольній боротьбі нового розквіту зазнав український переклад того часу, центр якого знаходився в **Києво-Могилянській Академії** (1632). Наприкінці 17 ст. І.Величковський (?-1701), майстер акровіршів, переклав латиномовні епіграми англійця Дж.Оуена. Такі провідні діячі академії, як Д.Туптало (1651-1701?); І.Максимович (1651-1711); "професор риторики і піітики" Теофан **Прокопович** (1681-1736), який

став чільним церковним діячем Москви, здійснили найвідоміші церковнослов'янські переклади того часу, побіжно застосовуючи українські елементи. Крім того, С.Полоцький (1629-1680) та Д.Туптало перекладали польських авторів (у т.ч. "Псалми" Кохановського). Т. Прокопович вправно відтворив силабічними рядками Давидові Псалми, Овідія, Марціала, Скалігера та ін. Перекладачі часів українського бароко (як їх німецькі колеги) відстоювали мовнозбагачуючу функцію перекладу, що через "многіє оздобние і містерние штучки... щегулне ку славі Бога Слави" давала "вишуканість розуму" (І. Величковський).

Український переклад у межах тогочасної Російської імперії не мав перспектив. Св.Паісій Величковський зробив еквівалентні еклезійні переклади на церковнослов'янську. Г.С.Сковорода (1722-1794) у своїх перекладах з латині (Овідій, Горацій) послуговувався при ретельному відтворенні ритмічної сапфічної строфи оригіналу вільним смисловим перекладом, який в умовах імперії ставав завдяки численним "книжним" церковнослов'янським все подібнішим до мови Тредяковського й Хераскова. На противагу зросійщеним формам, у греко-католицькому Почаєві з'явився "**Почаївський Богогласник**" (1791), де невідомі перекладачі-монахи помістили велику кількість "живих" народних українських перекладів з польських релігійних пісень ("Дивная новина"; "Нова радість світу ся з'явила").

Тема 8 Переклад у епоху Просвітництва та Романтизму

XVIII століття стало початком великої Європейської кризи в мистецтві, науці і політиці через бажання замінити старий соціальний лад на більш раціональний. Так з'являється на мистецькій арені **епоха Просвітництва**, яка характеризується увагою до простого люду, його мови та побуту, що відбивається на тематиці творів та літературному словнику. Прикрашальний переклад піддається різкій критиці. Так, німецький **просвітник** Й.Ф. Гердер стверджував, що переклад повинен відтворювати справжні, притаманні лише йому, риси іншомовного оригіналу. Він писав: "Гомера аж ніяк не слід прикрашати... Ми хочемо бачити Гомера такого, як він є." Переклади самого Гердера стали реалізацією цих теоретичних

положень. Ці погляди розділяв Й.В. Гете та В.Гумбольдт. Зокрема, філософ і мовознавець В. Гумбольдт у своїх працях підкреслював, що перекладач має послуговуватися раціоналістичним аналізом словника, синтаксису та ритміки першотвору і інтуїтивним проникненням у глибини твору. Теоретичні міркування В. Гумбольдта виростили на ґрунті значних досягнень художнього перекладу в Німеччині наприкінці XVIII – на початку XIX століття. Переклад Гомера, здійснений Фоссом, переклади творів Шекспіра, що належать А. Шлегелю, досі вважаються взірцевими.

Якщо початок XVIII століття був означений великою кількістю технічних перекладів, то його кінець став розквітом художнього перекладу. Освітній рівень і культурний попит суспільства зростав і літературні переклади художніх творів повинні були задовольнити цей попит. Тепер перекладачі вважали свою працю служінням своїй країні через **просвітництво** її народу. Переклад став розглядатися як вид творчості і нарешті одержав статус професії, а ім'я перекладача стало обов'язково указуватись при публікації твору.

Час Просвітництва посилив вимоги до адекватності перекладу, сформульовані англійськими перекладознавцями А.Ф.Тайтлером та Дж.Кемпбеллом. Саме тоді було рішуче відкинуто теорію і практику класицистських перекладів. В першу чергу основна заслуга в Німеччині належала блискучому полемісту Лессінгу (1729-1781), який відкинув засилля французької перекладної драми, проповідуючи стиль без прикрас. Його учень, німецький просвітник та філософ Й.Ф. Гердер (Johann Gottfried Herder: 1744-1803), який, відвідавши багато країн, був і в Україні, де переклав німецькою українські пісні (1778/79), проводив послідовну боротьбу як проти буквального, так і необмежено-вільного перекладу. Він вимагав відтворювати у перекладах форми та барви чужоземного оригіналу: "Ми хочемо бачити Гомера таким, яким він є". Його рішуча критика цих течій згодом знайшла підтримку Гете та Шиллера.

Останнім представником Просвітництва в перекладі, що довів до абсолюту ідеї Брайтінгера та Гердера, був Йоганн Фосс (Johann Vo.:1751-1826), уродженець нижньонімецького Мекленбургу. Переклад "Іліади" та "Одіссеї" Гомера, який здійснив Й.Фосс, попри всю, за Г.Гайне, "нелегковимовність, жорсткість та грубість" перекладних понять та заслужену критику романтиків Шлегелем, є взірцевим. Натхнений адекватно-буквальним перекладом Фосса, Г.Шліманн здійснив згодом вдалі розкопки Трої. У Росії великого поширення художній переклад набув у період класицизму та Просвітництва – другій третині XVIII століття. Властивою рисою цього перекладу було класичне намагання відтворити смисл перекладних творів, що часто призводило до їх вільної інтерпретації (Ломоносов, Сумароков, Тредяковський). Спираючись на авторитетну

думку М.В. Ломоносова (1711-1765), який перекладав греків і римлян: ("Потужне красномовство Ціцеронове, пишна Вергілієва поважність, Овідієве приємне вітійство не втрачають своєї вартості для російської мови"). "Найвизначніші письменники того часу віддають багато сил перекладу поезії, прози й драматичних творів. Перекладач лірики Анакреона і Горація Антіох Кантемір (1708-1744) прагнув збагатити через переклади російську літературну мову. В.К. Тредяковський (1703-1768), який перекладав з латинської, французької, німецької та італійської мов, сформулював високі вимоги до перекладачів, закликаючи їх дбайливо ставитися до оригіналів і відтворювати їх, як

ми тепер сказали б, у єдності змісту та форми. В афористичній формі вимоги до перекладу висловив у своїй "Епістолі про російську мову" О.П. Сумароков (1717-1777): ... Что очень хорошо на языке французском, то может в точности быть скаредно на русском. / Не мни, переводя, что склад в творце готов; творец дарует мысль, но не дарует слов... / Хотя перед тобой в три пуда лексикон, не мни, что помощь дал тебе велику он, Коль речи и слова поставишь без порядка, и будет перевод твой как некая загадка..."

Романтизм відкрив розуміння особистості як національної індивідуальності, що мала знайти своє самовираження в творчості (у т.ч. у перекладній). Це мало свої підстави, які сформулювали філософи того часу. Німецький філософ В.Гумбольдт підкреслював, що перекладач має послуговуватися і раціоналістичним аналізом словника, синтаксису та

ритміки художнього твору, і інтуїтивно проникати в глибини оригіналу. Теоретичні міркування Гумбольдта мали свій вияв у практиці художнього перекладу Німеччини наприкінці XVIII – на початку XIX століття. Романтична школа Шлегеля змінила попередній підхід, протидіючи традиціям просвітительства (у т.ч. перекладам Фосса). Переклади творів Шекспіра, що належать романтику Августу В. **Шлегелю** (August Wilhelm Schlegel: 1767-1845), досі вважаються взірцевими, хоча мають деякі романтичні акценти та текстові зміни. У 1813 р. перекладознавчі набутки часів романтизму узагальнив у своєму трактаті "Ueber verschiedene Methoden des Uebersetzens" Фрідріх **Шлайєрмахер** (Schleiermacher: 1768-1834), перекладач Платона, який протиставив один одному методи "відчуження" (Verfremden) та "онімення" (Verdeutschung). Саме для поетичних та філософських текстів, на його думку, оптимальними мали бути методи "відчуження". У цьому дусі Й.В.Гете (1749-1832) перекладав з Оссіана, Корнеля, Дідро, Вольтера, Расіна, Б.Челліні, Байрона та ін. Й.Ф.**Шиллер** (1759-1805) романтично відтворював трагедії "Іфігенія" Еврипіда, "Макбет" Шекспіра. Романтизм, спрямований на відкриття через переклад самотності іншомовних культур для утвердження культури власного народу, загалом посилив тенденції до вільної інтерпретації тогочасного перекладного тексту (див. переклади росіян В.О. Жуковського, О.Пушкіна та ін., українців І.Котляревського та П.Гулака-Артемовського та ін.). Найвизначнішим майстром російського романтичного перекладу першої половини XIX століття, що відбився на українському, став В.О. **Жуковський** (1783-1852), який, крім першого російського перекладу "Одісеї" Гомера та віршів Байрона, ще відтворив твори Ф.Шиллера, Й.В.Гете, переказав у віршах деякі казки Перро та братів Грімм. Сформулювавши свій принцип: "Перекладач у прозі раб, а в поезії – суперник", В.А.Жуковський допускав певну вільність при смисловому відтворенні оригіналу, хоча у кращих своїх перекладах (зокрема, у баладах Шиллера та Гете) він зумів поєднати високу поетичність з великою близькістю до оригіналу. Іншим талановитим перекладачем того часу був М.І.**Гнедич** (1784-1833), який протягом двадцяти років перекладаючи "Іліаду" Гомера, відмовився (на протипагу Жуковському) від вільного перекладу. О.С.**Пушкін** (1799-1837), який здійснив нечисленні, проте блискучі переклади: із французької мови "Пісні західних славян", переклад "Гузлі" П. Меріме, балад А. Міцкевича тощо, у своїх судженнях про переклад вимагав смислової вірності та збереження своєрідності оригіналу, тобто адекватності перекладу. Декілька блискучих, проте специфічних перекладів із німецької мови, зробив М.Ю. **Лермонтов** (1814-1841): "Горные вершины" (з Гете), "На севере диком..." (з Гайне). Лермонтов, максимально наближався до оригіналу, вносив нові деталі та змінював віршову форму, можливо, певним чином для епатажу читачів. Зразком такого перекладу є "На севере диком", де дієвими особами виступають Сосна (в оригіналі: дерево чоловічого роду!) та Пальма.

Тема 9 Український переклад епохи романтизму.

В Україні кінця XVIII ст. – початку XIX ст., яка стала складовою Російської імперії, посилювався вплив російської культури, що призвів до "зросійщення", тобто русифікації вищих верств українського суспільства. Через занепад слов'яно-української літературної мови середні верстви України використали народне просторіччя з "підлим стилем і бурлескною формою" (М. Зеров). Це мало наслідком певну специфіку тогочасного романтичного українського перекладу, який часто позначають терміном "**котляревщина**", чи одомашнення в перекладі (І.П.Котляревський, П.Гулак-Артемовський, Є.Гребінка, М. Старицький, Ю.Федькович та ін.). Цей переклад пройшов два етапи. Перший етап (попри спробу 1767 р. П.Лобисевича "переодягнути" Вергілесві Пастухи: Буколіки" в малоросійський кобеняк") започаткував аж у 1797 р. вільною бурлескно-травестійною інтерпретацією "Енеїди" Вергілія полтавчанин І.П.**Котляревський** (1769-1838). Цей автор, навіть зазнавши впливу російського "Енеїди" Осипова (у т.ч. і 4-стопового ямбу), зумів

продемонструвати лексичне багатство української мови. Послуговуючись романтично-бурлескним "одомашненням" та розтягуючи кількість рядків, лектор польської мови при Харківському університеті **П.Гулак-Артемівський** (1790-1865) зробив у 1817-1830-х рр. декілька вільних смислових перекладів Горацієвих од ("Гараськові пісні"), із польської (поезії Красицького, балади Міцкевича), а також поеми Гете "Рибалка". Перекладаючи 4-рядкову байку архієп. Красицького, "польського Вольтера", цей автор відтворив її на 4 (!) сторінках тексту. У цьому руслі українські поети-романтики 1820-40-тих рр. перекладали, як правило, видатні твори російської та польської літератури. Так, **Л.Боровиковський** (1806-1889) здійснив вільний переклад "Світлани" Жуковського (під назвою "Маруся"), **А.Метлинський**, який перекладав із німецької та французької, більше прославився перекладом поезії А. Міцкевича "Морлак у Венеції", яка була, в свою чергу, перекладом одного з віршів циклу "Гузла" П. Меріме, тощо. **Є.Гребінка** (1812-1848) зробив вільний переклад "Полтави" О.Пушкіна (1831). **Г.Квітка-Основ'яненко** (1778-1843) написав у 1833 р. першу прозову травестію "Салдатський партрет", що була вільним поєднанням двох греко-римських анекдотів. У **Ю.Федьковича** (1832-1888), вільного перекладача німецької та австрійської поезії, збереглося романтичне зближення до народних традицій. Це особливо спостерігалось в його перекладі шекспірівської "Taming of the shrewd: Приборкання непокірної" – "Як козам роги вправляли". За романтичною традицією поети скорочують або розширюють тексти, "одомашнюючи" переклади від національної своєрідності оригіналів.

На 2-му етапі – у 40–50-ті роки XIX ст. **Т.Г.Шевченко** (1814-1861) істотно збагатив український художній переклад циклом "Давидові псалми", фрагментами з Осії, Ісайї, Іезікіїля, де він, узявши за основу слов'янську версію Кирила і Методія, поєднав дбайливий переклад окремих фрагментів текстів із романтичним переспівом інших фрагментів. При цьому, зберігаючи образну систему оригіналів, поет надав їм нове ідейне звучання, зумовлене демократичним світоглядом: "Єрусалимом був для нього Київ". Не менш оригінально – як драматичний монолог – **Т.Г. Шевченко** перекладав уривки зі "Слова о полку Ігоревім". **М.П.Старицький** (1840-1904) досить удаło (проте хореем замість ямбу) відтворив монолог із "Гамлета" Шекспіра, переклав у романтичному дусі сербські балади і поезії Гайне, Байрона і Міцкевича, твори Лермонтова, Пушкіна та Некрасова (1860-ті рр.), створивши при цьому чимало неологізмів та виробивши чіткий стиль. Першим професійним перекладачем України 19 ст. став, однак, Пантелеймон **Куліш** (1819-1897). Саме він, демонструючи "пасіонарний прояв особистості митця" (І.Франко), переклав за пізніми німецькими романтичними традиціями (з униканням парафраз, звільнившись від "бурлескної котляревщини", проте з багатьма метафорами і високими стилістичними новотворами, що несли "присмак очужинення") 15 найкращих драм Шекспіра (у т.ч. "Гамлет, принц Данський", 1899), поему Байрона та вірші Гете, Шиллера та Гайне, а також "Псалтир" (1879) і разом із І.Пулюєм та І.Нечуй-Левицьким "Біблію". **П.Кулішу** вдалося сформуванати унікальну перекладацьку мову, де для передачі внутрішньої драматичності оригіналу органічно поєднувалися вигранений перекладачем високий та розмовний стилі (за рахунок ужитку біблеїзмів, русизмів, полонізмів, церковнослов'янських, староукраїнських та розмовних і діалектних слів). Високий стиль (за рахунок застосування відповідного синтаксису та церковнослов'янїзмів) знайде своє оптимальне вираження у перекладі "Біблії".

Традицію класичного романтичного перекладу умовно позначають терміном "мейнстрім" (англ. "головна течія"), тобто такий переклад, що ґрунтується на використанні всіх багатств української мови в історичному і регіональному аспектах і на відмові від надто помітної "українізації" реалій, орієнтований на літературні норми та має виважений чіткий стиль.

Тема 10. Особливості розвитку українського перекладу в XIX ст.- на початку XX ст.

Українці і надалі продовжували залишатися поділеними між двома імперіями – Росією та Австрією, в яких розпочалося інтенсивне формування капіталістичних відносин та, побічно, посилювалося складання нетитульних націй. Це не могло не відбитися на національному русі, і на творчому процесі його відображення. У другій половині 19 ст. національний (народницький) рух на Україні, який знайшов своє вираження і в літературній творчості та перекладі, набрав сили, на що царизм прореагував заборонами української мови та культури у Валуєвському указі 1863 р. та Емському указі 1876 р. Обидва ці акти категорично виключали появу друком перекладів українською мовою (практично до 1905 р.), у т.ч. переклад ніжинським інспектором П.Морачевським "Біблії" "на полупольском наречии Малоруссов", бо за доносом до князя Долгорукого, що ліг в основу Валуєвського указу, "к этому крепкому камню не трудно будет пристроить обособление языка, потом национальности". У цих умовах австрійська Галичина (з часописами "Зоря", "Правда", "Літературно-науковий вісник") стала місцем для друку українських перекладів (у т.ч. з Наддніпрянської України).

На другу половину 19 ст., яка започатковує період критичного реалізму, припадає творчість геніїв українського народу, що, на противагу романтичним сюжетам попередників, відбирали актуальні на той час ідейно-спрямовані твори. У такий спосіб Т.Г. Шевченко, І.Я. Франко, Л.Українка, П.Грабовський та ін. уславилися своїми перекладами, що мали національний, виховний і політичний характер.

З 1873/74 рр. – часу навчання в гімназії в Західній (Австрійській) Україні розгортається перекладацька творчість чільника народництва, великого поета і вченого І.Я. **Франка** (1856-1916) – автора численних перекладів з понад 20 мов світу. Франко, крім першої частини "Фауста" Гете, переклав багато творів Пушкіна, Лермонтова, Некрасова, Міцкевича, "Мертві душі" Гоголя, політичну лірику Гайне, 12 сонетів Шекспіра, чимало балад і народних пісень західноєвропейських народів (у т.ч. іспанські романсеро), численні твори античних авторів (Гомера, Софокла, Аристофана, Овідія). Бажаючи ознайомити українських читачів з багатьма літературами й десятків авторів, Франко подеколи вдавався у своїй колосальній праці до неримованого перекладу чи до переспівів. Навіть улюблений твір українських дітей – "Лис Микита" – був переробкою писаною гекзаметрами поеми Гете "Der Reineke Fuchs", яка в свою чергу походить із перекладу Готшеда з нідерландської поеми 15 ст.

Саме І.Я. Франко, ґрунтуючись на досягненнях тогочасної філології та літературознавства, своїми рецензіями та розвідками 1880-х рр. започаткував українське **перекладознавство**. Він був автором глибокої наукової розвідки "Каменярі. (Український текст і польський переклад. Дещо про Штуку Перекладання)" (1911), в якій піддав критичному розглядові польський переклад його славнозвісного твору "Каменярі". У цій статті Франко виступив за повноцінний художній переклад, який відтворював би оригінал в органічній єдності його стилістичної форми і змісту (щодо авторського задуму). Він обґрунтував інтерпретаційно-стилістичну методичку перекладознавчого аналізу як зіставлення оригіналу, його семантико-стилістичних деталей та перекладу й оцінки останнього (у т.ч. із урахуванням кількісних підрахунків). В інших літературно-критичних статтях Франка міститься чимало інших влучних висловлювань про специфіку художнього перекладу, особливо його вірність.

Принципи перекладу як повноцінної заміни оригіналу значною мірою відбилися на перекладацькій діяльності в Центральній Україні. У гуртку "Плеяда" (1888: О.Пчілка, М.Косач, М.Славинський, І. Стешенко, В.Самійленко, О.Лотоцький та ін.) виділилася під наглядом матері О.Пчілки племінниця М.Костомарова **Леся Українка** чи Л.П.Косач-Квітка (1871-1913), яка ще в 1885 р. разом із братом М.Косачем переклала "Вечорниці на хуторі під Диканькою". Поетеса стала відомою в історії українського художнього перекладу 1880-х рр. своєю працею над десятками ліричних поезій Гейне, уривками з творів Гомера, Данте,

Байрона, росіянина С.Надсона та ін. Своєю майстерністю виділяються її "культуртрегерські" (М.Стріха) переспіви ліричних пісень Давнього Сходу (Давні Індія, Єгипет, Іран, Вавилон, Ассирія) та гімни з давньоіндійських книг "Ріг-Веди", стилізовано (то народнопісенною формою, то урочистим гекзаметром) відтворені для підручника з "Стародавньої історії східних народів" (1918) за французькими та німецькими науковими перекладами. Крім того, поетеса здійснила еквівалентні прозові переклади декількох драм Г.Гауптмана, М.Метерлінка, російської прози Тургенєва, Гоголя й Горького, німецької та французької прози. У 1892 р. Леся Українка (разом із М. Славинським) випустила чи не першу книжку перекладів чужомовної поезії, видану українською мовою – "Книгу пісень" Г. Гайне.

П.А.Грабовський (1864-1902), талановитий версифікатор, виступив автором великої кількості поетичних перекладів – 280 авторів із 27 літератур переважно Західної Європи та Америки. Перебуваючи на 20-річному сибірському засланні, він мав випадковий добір віршів, проте намагався "подавати нашій громаді все, що може бути для неї цікавим". Це: Бернс, Т.Моор, Шеллі, Лонгфелло, Гайне, Уланд, Фрайліграт, Бодлер, Петефі, Ю.Словацький, а також поети тодішньої Російської імперії (К.Рилєєв, М.Некрасов та ін.). Значну частину своїх перекладів Грабовський виконував за допомогою російських підрядників, які готували для нього товариші – політичні засланці. Незважаючи на це, кращі переклади П. Грабовського (як, наприклад, поема Байрона "Шільйонський в'язень") є визначними художніми творами, які дають чітке уявлення про оригінали. Сам Грабовський так писав про свою працю над перекладами: "В кожному творі для мене мають вагу головна думка та загальний характер, дрібниці мені – ніщо...".

Після 1905 р., коли як наслідок революції були скасовані царські "україножерські" укази, у Центральній Україні було розпочато друк Євангелія від Матфея у перекладі Морачевського (130 тис. екз.), хоча Біблійне товариство видало в 1903 р. у Галиччині переклад І.Пулюя (1845-1918), П.Куліша та І.Нечуя-Левицького. "Плеядівець" І. Стешенко, перекладач "Орлеанської діви" Шиллера, започаткував народне видання "Всесвітня бібліотека", а О.Коваленко видав "український декламатор" "Розвага" (1905;1906), "Терновий вінок" та "Українська муза" (1908), антології поезії та перекладів. До перекладачів цих видань і цього періоду (1880-1910) належали: Н.Романович-Ткаченко, О.Михайлович; випускник Афінівського університету П.Ніщинський (у 1880-х рр. інтерпретатор Гомера і Софоклової "Антигони"); Б. Грінченко з дружиною Марією та дочкою Настєю (гарні переклади Гете, Шиллера, Гайне; казки Андерсона, "Робінзон Крузо" Дефо, "Пригоди Тома Сойєра та Гека Фінна"), П.Карманський, О.Олесь, Д.Донцов, А.Волошин, М.Лозинський та багато ін. У 1890-х рр. В.Самійленко переклав перші 10 пісень "Пекла" Дантьє. **О.Маковей** (1867-1925), близький друг І.Франка, здійснив переклади поезії Гайне (1885), прозу Г.Сенкевича, С.Жеромського, М.Твена, Джерома К.Джерома, М.Ебнер-Ешенбах та ін. У 1906 р. М.Садовський переклав для сценічних потреб "Ревізора" Гоголя та ряд опер. У той же час утверджувався й науково-популярний переклад: **Марко Вовчок** чи М.О.Вілінська-Маркович (1834-1907) переклала "Життя тварин" Брема, романи Ж.Верна та казки Андерсена. Важливою проблемою цього етапу перекладу залишалася чистота та літературність української мови (Т.Шмігер), засміченої російськими, польськими та німецькими словами та конструкціями. Українська література з "літератури для хатнього вжитку" (М.Костомаров) стала завдяки перекладу вершинних творів світового письменства (Біблія, Гомер, Данте, Шекспір та ін.) літературою для просвічених мас.

У надрах критичного реалізму визрівали ростки нових напрямків – символізму, імпресіонізму тощо, які піддавалася охопленню єдиним терміном "модернізм". Типовим західним модерністом був Р.М.Рільке (1875-1926), австрійський поет та прозаїк, який перекладав німецькою "Слово о полку Игоревом", твори Лермонтова і Блока, французів Валері та Жіда. Значною мірою модерністкою була й Леся Українка.

Кращі переклади за підрядниками П.Грабовського (наприклад, поеми Байрона “Шільйонський в’язень”) є також визначними художніми творами, які дають чітке уявлення про оригінал. Сам Грабовський так писав про свою працю над перекладами: “В кожному творі для мене мають вагу головна думка та загальний характер, дрібниці мені – ніщо...” Відомий вчений Агатанел Кримський залишив багато перекладів поетів Сходу: з перської мови Фірдоусі, Омара Хайяма, Сааді, Джалаледдіна Румі, Гафіза, Джами, з арабської турецької та інших мов. Він також переклав чимало ліричних творів Гайне. Його сучасник Василь Щурат переклав французький епос “Пісню про Роланда”, “Слово о полку Ігоревім”, поезії Петефі, Гюго, Пушкіна.

Тема 11 Українські перекладачі кінця ХІХ-початку ХХ століття

Серед інших перекладачів кінця ХІХ-початку ХХ століття треба згадати В.Самійленка, який перекладав “Пекло” Данте, твори Мольєра, Гоголя та інші. Проте на той час в Україні не було найелементарніших умов для розвитку мистецтва художнього перекладу, бо царська цензура систематично забороняла видання перекладів українською мовою.

Чільне місце як теоретик і практик українського художнього перекладу посідає Максим Рильський, якому належать блискучі переклади поеми Міцкевича “Пан Тадеуш” (на думку польських літературознавців – найкращий з перекладів цього твору), поеми Вольтера “Орлеанська Діва”, роману Пушкіна “Євгеній Онєгін”, новел Мопасана і Джека Лондона, повістей Гоголя, трагедій Шекспіра та сотень інших поетичних ліричних творів російських, білоруських, польських французьких, німецьких авторів.

Переклади Миколи Бажана - “Витязь у тигровій шкурі” Шота Руставелі, “Фархад і Ширін” Навої, “Моцарт і Сальєрі” Пушкіна, твори Гельдерліна і Гете, Норвіда і Рільке – характерні відтворенням найтонших нюансів думки автора в поєднанні з точною мелодикою, ритмікою та фонікою оригіналу.

Борис Тен – автор численних перекладів з давньогрецької (“Іліада” та “Одіссея” Гомера, трагедії Есхіла і Софокла, комедії Арістофана), англійської (трагедії Шекспіра), німецької (драми Шіллера), польської (драми Словацького, поезії Міцкевича), російської (“Живий труп” Толстого), у яких глибина наукового проникнення в оригінал сполучається з дбайливим художнім відтворенням оригіналу українською мовою.

Протягом півстоліття працював над перекладами прози, поезії та драматургії Євген Дроб’язко, вершиною майстерності якого став перший повний український переклад “Божественної комедії” Данте. Ірина Стешенко – перекладачка драматургії Мольєра і Гете, прози Марка Твена і багатьох інших авторів. Широке визнання здобули поетичні переклади Василя Мисика – пісні та поеми Бернса, сонети Кітса, поезії Рудакі, Хайяма, Гафіза. Дбайливим інтерпретатором поезії Війона, Петефі, Гайне, Пушкіна, сербського народного епосу був Леонід Первомайський. Багато складних творів переклав Дмитро Паламарчук – прозу Франса, Флобера, Уелса, сонети Шекспіра, Петрарки, поезію Байрона. Микита Шумило знаний як перекладач російської прози та творів Ч. Айтматова. Одним з найактивніших поетів-перекладачів залишається Дмитро Павличко. Його перу належать переклади з англійської (повний сонетарій Шекспіра), іспанської (Хосе Марті), польської, болгарської та ін. мов.

У діаспорі, попри всі труднощі емігрантського життя, розгорнулася важлива праця над перекладами. Тут необхідно згадати Михайла Ореста, брата Миколи Зерова. Він видав перекладені ним антології французької та німецької поезії, у яких чимало творів зарубіжних поетів уперше звучали українською мовою. Святослав Гординський, крім антології “Поети Заходу”, видав свій повний переклад творів Франсуа Війона. Відомим перекладачем поезії був Богдан Кравців – цікавий інтерпретатор поезій Рільке. Плідно працює на перекладацькій ниві Ігор Качуровський – автор численних перекладів з іспанської,

італійської, французької, німецької мов. У 2000 році вийшла його антологія німецької поезії за 12 століть “Стежка крізь безмір”.

Трагічні події 1930-х років вирвали з лав творців української культури таких визначних перекладачів як Микола Зеров, Валеріан Підмогильний, Михайло Драй-Хмара, Микола Вороний, Павло Филипович, Дмитро Загул та інших представників “Розстріляного Відродження”. Сталінські репресії злочинно перервали велику культурницьку працю по виконанню заповітів І.Франка та Л. Українки – створення золотого фонду перекладів: від античних авторів до письменників наших днів.

Загибель у розквіті творчих сил Миколи Зерова завдала непоправної шкоди мистецтву українського перекладу. У 1920-30 роках вийшли у його перекладі з латинської мови “Антологія римської поезії”, з польської – драма Словацького “Мазепа”, з російської – повість Куліша “Вогняний змії”, з французької, італійської, англійської, польської – твори Беранже, Леконта де Ліля, Бодлера, Петрарки, Байрона, Красицького, Міцкевича, Пушкіна, Гоголя, Чехова, Янки Купали та ін. За деякими свідченнями, у радянському концтаборі на Соловках напередодні розстрілу Зеров закінчив повний переклад “Енеїди” Вергілія – досі не знайдений. Переклади Зерова належать до величезних здобутків українського поетичного перекладу.

Великою втратою для українського перекладу була й смерть засланого на далеку Північ талановитого прозаїка Валеріана Підмогильного. Він був перекладачем багатьох романів, повістей, оповідань насамперед з французької мови творів Бальзака, Стендаля, Мопасана, Анатолія Франса. Для перекладів Підмогильного властиве тонке відчуття стилістики кожного письменника.

Наприкінці 1940 – на початку 1950-х років в Україні знову почали систематично публікуватися художні переклади, але переважно з російської літератури письменників соцреалістів. В той же час істотно зменшилася кількість перекладів з усіх інших літератур світу. У цей же час набула поширення тенденція буквалізму в перекладі, а також практика “наближення” української мови до російської мови оригіналу, що призводило до появи, так званої, “перекладацької мови”, сповненої штучних слів та граматичних конструкцій, скалькованих з російської.

Послаблення ідеологічного тиску Москви у роки “відлиги” наприкінці 1950-х – у 1960-х роках дало можливість створити у видавництвах відділи перекладної літератури, які починають видавати переклади не тільки з визнаних світових мов, але й з мов італійської, шведської, датської, грецької, хінді та ін. На основі теоретичних поглядів і практичної діяльності перекладачів старшого покоління утворюється українська школа художнього перекладу. Найвизначнішими представниками цієї школи були Григорій Кочур і Микола Лукаш. Блискучий ерудит, знавець світової літератури і декількох іноземних мов Кочур, який провів 10 років у сталінському концтаборі, звинувачений в “українському буржуазному націоналізмі”, був одним з найбільш плідних перекладачів 60-90-х років грецьких та римських ліриків, англійських, американських, французьких, італійських, іспанських, чеських, грузинських, литовських та інших поетів.

Микола Лукаш – поліглот, який перекладав з 14 мов і був глибоким знавцем української мови, відзначався сміливим підходом до розв’язання складних перекладацьких завдань. Йому належить перший повний переклад “Фауста” Гете, переклади “Декамерона” Бокаччо, “Пані Боварі” Флобера поезій Аполлінера, Лорки, Бернса, Верлена, Тувіма. М. Лукаш також зазнав репресій з боку комуністичної влади: протягом тривалого часу його переклади були заборонено публікувати.

У повоєнні часи сформувалися й розквітли таланти таких видатних майстрів перекладу як Дмитро Білоус, автор “Антології болгарської поезії”, Михайло Москаленко, автор перекладів з французької, іспанської, слов’янських мов, Володимир Житник, автор перекладів багатьох ліричних поезій з чеської, словацької, польської мов, Ольга Сенюк, перекладачка творів скандинавських літератур – Сельми Лагерлеф, Стріндберга, Ліндгрена, Якобсена; Мар Пінчевський, перекладач багатьох американських авторів: Скотта

Фіцджеральда, Фолкнера, Гемінгвея; Євген Попович, перекладач німецької прози XIX-XX ст., зокрема Томаса Манна, Гессе, Кафки, Юнгера і багато інших визначних творців перекладацтва в Україні.

Проникливим інтерпретатором поезії Війона, Петефі, Гайне, Пушкіна, сербського народного епосу був Леонід Первомайський. Плідно працював над перекладами російської та польської прозової класики Степан Ковганюк, автор дослідження "Практика перекладу". Багато складних творів переклав Дмитро Паламарчук – прозу Франса, Флобера, Уеллса, сонети Шекспіра, Петрарки, поезію Байрона.

Одним із найактивніших поетів-перекладачів залишається Дмитро Павличко, його перу належать переклади з англійської (повний сонетарій Шекспіра), іспанської (Хосе Марті), польської, болгарської та ін. мов. У діаспорі, попри всі труднощі емігрантського життя, розгорнулася важлива праця над перекладами. Тут необхідно згадати Михайла Ореста, брата Миколи Зерова. Він видав укладені й перекладені ним антології французької та німецької поезій, у яких чимало творів зарубіжних поетів уперше зазвучали українською мовою. Святослав Гординський, крім антології "Поети Заходу", видав свій повний переклад творів Франсуа Війона. Відомим перекладачем поезії був Богдан Кравців – цікавий інтерпретатор поезій Рільке.

Наприкінці 1940-х – на початку 1950-х рр. в Україні знову почали систематично публікуватися художні переклади, але переважно з російської літератури. Це завдало великої шкоди українській культурі, бо в той час істотно зменшувалася кількість перекладів з усіх інших літератур світу. До того ж, в основному перекладали твори не всесвітньо відомих російських письменників, а сучасних соцреалістів, що не мали мистецької вартості. Почала поширюватися практика перекладу творів зарубіжних письменників з їх російських перекладів: до них належить скандально відоме т.зв. подарункове видання "Дон Кіхота" Сервантеса, перекладене не з іспанської, а з російської, а також багатотомне видання творів Маркса і Енгельса, "оригіналами" для якого слугували не німецькі тексти, а їх російські переклади. У цей же час набула поширення тенденція буквалізму в перекладі, а також практика "наближення" української мови перекладу до російської мови першотвору, що призводило до появи "перекладацької мови", сповненої штучних слів та граматичних конструкцій, скалькованих з російської.

Послаблення ідеологічного нагляду Москви за літературою під час "відлиги" наприкінці 1950-х – у 1960-х роках дало можливість до певної міри виправити становище. Починає виходити журнал "Всесвіт", присвячений перекладам із зарубіжних літератур. У видавництвах організують редакції перекладних книжок: "Бібліотека світової класики", "Вершини світового письменства", "Перлини світової лірики", "Зарубіжна новела" та ін., виходять антології та багатотомники зарубіжних класиків.

На основі теоретичних поглядів і практичної діяльності перекладачів старшого покоління (Максима Рильського, Миколи Бажана, Бориса Тена, Євгена Дроб'язка, Василя Мисика, Ірини Стешенко) утворюється українська школа художнього перекладу. Найвизначнішими представниками цієї школи були Григорій Кочур і Микола Лукаш. Блискучий ерудит, глибокий знавець світової літератури Г. Кочур провів десять років у сталінському концтаборі за Полярним колом, звинувачений в "українському буржуазному націоналізмі". Після повернення в Україну він став видатним організатором літературних сил, насамперед молодих перекладачів. У 1960-і – 1990-і роки Г. Кочур був одним із найбільш плідних авторів перекладів грецьких та римських ліриків, англійських, американських, французьких, італійських, іспанських, чеських, словацьких, російських, грузинських, литовських та інших поетів.

Найяскравішою постаттю в українському художньому перекладі другої половини XX ст. був Микола Лукаш – поліглот, який перекладав з чотирнадцяти мов і був глибоким знавцем української мови. Він відзначався сміливим підходом до розв'язання складних перекладацьких завдань, часом вдаючись до цікавих експериментів. Йому належить перший повний переклад "Фауста" Гете, переклади "Декамерона" Боккаччо, "Пані Боварі"

Флобера, п'єс Шекспіра, Лопе де Веги, Мадача, поезій Апполінера, Лорки, Бернса, Верлена, Тувіма. М.Лукаш також зазнав репресій з боку комуністичної влади: протягом тривалого часу його переклади було заборонено публікувати.

Нині визнаним майстром перекладу античної поезії є Андрій Содомора. Поетичні переклади з усіх слов'янських мов здійснює Роман Лубківський. Знаним перекладачем австрійської та німецької лірики був Василь Стус, французьку поезію перекладав Іван Світличний. Активно перекладає німецьку поезію різних епох Леонід Череватенко, німецьку прозу – Олекса Логвиненко. Над новим перекладом "Божественної Комедії" Данте працював Максим Стріха. Відомі поетичні переклади з французької та англійської мов Михайлини Коцюбинської. З численними творами угорської поезії познайомив українського читача Юрій Шкробинець.

У ХХ ст. в Україні розроблялися й теоретичні питання перекладу. Автори перекладознавчих праць насамперед спиралися на досвід кращих майстрів українського перекладу, а також на досягнення перекладознавчої думки за межами України. Найвизначнішим теоретиком перекладу в Україні був Максим Рильський. Його книжка "Мистецтво перекладу", в якій зібрано статті, доповіді, листи поета стосовно теми перекладу, залишається найкращим підручником не тільки для перекладачів-початківців, а й для досвідчених майстрів. Про переклад художньої прози йдеться у книжках "Слово і образ" Олексія Кундзіча та "Практика перекладу" Степана Ковганюка. На прикладах англо-українських та українсько-англійських зв'язків в царині перекладу будує свої висновки Роксоляна Зорівчак у монографіях "Фразеологічна одиниця як перекладознавча категорія", "Реалія і переклад" та ін. Марина Новикова у центр своїх наукових зацікавлень поставила питання про співвідношення поезики перекладу і поезики оригіналу й про розмаїті метаморфози, яких зазнають образи першотвору в перекладі. Критичні статті на тему співвідношення перекладу з оригіналом друкує Віталій Радчук. З рецензіями на нові переклади, оглядами перекладної літератури, з проблемними статтями звертаються до читачів зі сторінок фахової періодики М. Стріха, І. Корунець, О. Чередниченко, та ін.

Тема 12 Український переклад 21 сторіччя

Сучасне українське перекладознавство сьогодні стає все більш актуальним, адже сфери зарубіжних літератури та кіно практично кожен день випускають новий продукт, який український перекладач бажає відкрити для вітчизняної аудиторії якомога швидше та точніше. У 21 столітті традицію українського перекладу продовжили, серед багатьох інших, Юрій Покальчук, Юрій Андрухович і Віктор Морозов.

Юрій Покальчук (1941-2008) – письменник, перекладач, науковець, кандидат філологічних наук з Кременця. Покальчук знав 11 іноземних мов, а також вільно володів польською, англійською, іспанською, французькою мовами. Першим у СРСР переклав відомого аргентинського письменника-культуролога Хорхе Луїса Борхеса. Також письменник переклав американців Ернеста Хемінгуей і Джерома Девіда Селінджера, аргентинця Еріка Кортасара, бразильця Жоржі Амаду та британця Редьярда Кіплінга.

Юрій Андрухович – кандидат філологічних наук, прозаїк, есеїст, основоположник поетичної групи «Бу-Ба-Бу» з Івано-Франківська.

Він є автором п'ятого перекладу українською мовою п'єси Вільяма Шекспіра «Гамлет», а також славнозвісної «Ромео та Джульєтти», антології перекладів американської поезії 1950-60-х років «День смерті пані День», польських творів Таудеша Конвіцького та Бруно Шульца, німецьких авторів – Райнера Марії Рільке і Фріца фон Герцмановскі-Орландо та російських – Бориса Пастернака, Осипа Мандельштама та Анатолія Кіма.

Цікаво, що твори самого Андруховича перекладені польською, англійською, німецькою, французькою, російською, угорською, фінською, шведською, іспанською, чеською, словацькою, хорватською, сербською мовами й мовою есперанто.

І завершимо ми серію статей «Професія перекладач» розповіддю про **Віктора Морозова** – композитора, співака та перекладача з Тернопільщини. Морозов перекладає з португальської та англійської мов. З португальської він переклав відомі твори Пауло Коельйо «Вероніка вирішує померти» та «Алхімік». У його доробку – переклади романів «Фієста і сонце знову сходить» та «Прощавай, зброе!» Хемінгуея та книжки англійського дитячого письменника Джеремі Стронга.

Однак всеукраїнську славу та особливе місце у серцях наших читачів Морозову приніс переклад романів Джоан Роулінг про Гаррі Поттера – одного з ключових творів 20 століття. Переклад Морозову називають одним із найкращих у Європі. Сам перекладач зазначає, що цим перекладом намагався «українізувати молодого читача». І це йому вдалося – в Україні буквально розпочався «дитячий читальний бум». До речі, окрім перших романів, усі наступні виходили раніше, ніж російський переклад «поттеріани». Український ж переклад останньої, сьомої книжки про юного чарівника став першим у світі.

Варто згадати **Дмитра Чистяка** (1987 р.н.), молодого письменника, літературного критика та перекладача із французької мови, який насамперед відомий перекладами бельгійського письменника Моріса Метерлінка. Дмитро Олександрович стажувався у Європейському колегіумі художньої літератури (Бельгія), у Колегіумі перекладачів художньої літератури Лоорен (Швейцарія) та Міжнародному центрі художнього перекладу (Франція); виступав із лекціями та доповідями у багатьох європейських країнах. Дмитро Чистяк відзначений найвищою перекладацькою нагородою Королівства Бельгія – премією міністерства культури Федерації Валлонія-Брюссель (2012) за «високохудожнє відтворення текстів франкомовної бельгійської літератури та внесок у її розвиток за кордоном». Також є лауреатом премії ім. Г. Сковороди (2012) та літературної премії ім. М. Рильського (2013) за переклади творів Маргеріт Юрсенар; а за коментований переклад «Вибраних творів» Ш. Ван Лерберга він відзначений премією ім. П. Куліша Національної спілки письменників України (2014). Здобутки та нагороди Д. Чистяка можна перераховувати довго, адже його перекладацька творчість є надзвичайно плідною, завдяки своїм перекладам він дуже активно популяризує франкомовних авторів в Україні, а українських – за кордоном.

Михайло Найдан (1952 р.н.) – перекладач та письменник із галицьким корінням, який народився у штаті Нью-Джерсі, США. Саме він є людиною, що познайомила американського читача із творами Павла Тичини, Максима Рильського, Ліни Костенко, Юрія Андруховича, Юрія Винничука та багатьох інших. Найдан також перекладає з російської на англійську, зокрема, твори Марини Цвєтаєвої. Для молодого перекладача діяльність Михайла Найдана є справжньою знахідкою, адже в кожному своєму інтерв'ю він дає професійні поради майбутнім спеціалістам. Михайло перекладає лише ті твори, які його захоплюють, та протягом цього процесу нерідко контактує з авторами для консультації. «Переклад поезії більше потребує слуху. Тут треба зберігати звукобудову оригіналу, а також те, що я називаю органічним ритмом... Зазвичай я швидко роблю перший варіант... Коли перекладаю поезію, часто читаю оригінал вголос, щоб увійти в мелодію та світ тієї поезії. Тоді полишаю переклад на декотрий час, аби відійти від нього...». Михайло Найдан – один із тих діючих перекладачів, який постійно працює над іміджем України в світі та підтримує українську творчу молодь у Сполучених Штатах. Завдяки йому сьогодні можна побачити твори сучасних українських письменників у перекладі на американському книжковому ринку.

Ірина Качанюк-Спєх (1935 р.н.) – перекладачка, зусиллями якої українська література стала відомою у Німеччині, адже саме там живе та працює пані Ірина. Пані Ірина розуміла, що німецьке суспільство знає таких російських класиків, як Чехов та Достоевський, проте ніколи не знайомилося із творчістю Лесі Українки та Тараса Шевченка. Перший переклад збірки Лесі Українки «*Contra spem spero*» німецькою мовою, зроблений перекладачкою, став ніби символом, що Європа, Німеччина зокрема, відкриває свої двері українським письменникам. Качанюк-Спєх особливо захоплювалася творчістю Лесі Українки, і

завдяки їй персонажі п'єси «Лісова пісня» тепер розмовляють німецькою. Досягнення пані Ірини полягає у тому, що вона зуміла передати особливу ритмомелодіку творів Лесі Українки, адже вона зберігає білий вірш там, де він є в оригіналі, а римованим рядкам відповідають, у свою чергу, римовані в перекладі. Качанюк-Спех відтворила форму драми та її образи, створивши переклад, сповнений знахідок як інтерпретацій перекладача. Цікавий факт з діяльності пані Ірини полягає в тому, що вона здійснила перший у світі переклад «Енеїди» І. Котляревського німецькою мовою на прохання свого сина, який, навчаючись у гімназії, хотів порівнювати однойменні твори Вергілія та Котляревського. Під час перекладу поезії Качанюк-Спех радить враховувати особливості граматики мови, якою оригінал перекладається, та намагатися схопити думку та атмосферу поезії, щоб носії обох мов відчували одне й те ж саме під час прочитання вірша або поеми.

Олександр Васильович Ірванець (1961 р.н.) – ще один талановитий український письменник та перекладач, який працює з білоруською, польською, російською, французькою та чеською мовами. Він відомий своїми перекладами з російської на українську творів для дітей Григорія Остера, з білоруської – прози Василя Бикава та Уладзімера Арлова, з польської – Януша Корчака та Януша Гловацького, з французької – Іва Бруссара. Олександр Васильович вважає, що розуміння оригіналу, розуміння епохи, реалій, описуваних у творі, який перекладається, – основа вдалого перекладу художньої літератури. Безперечно, важливим є володіння лексичним багатством рідної мови, її сленгу тощо. Олександр Ірванець радить перекладачам-початківцям частіше зазирати у словник, навіть якщо є враження, що все зроблено досконало, та бути ознайомленим з іншими роботами автора, твір якого перекладається зараз, попри те, що вони не мають зв'язку один з одним.

Король Олег Богданович (1952 р.н.) – український перекладач, який насамперед відомий своїми перекладами зі шведської мови. Також працює з англійською, польською, чеською, болгарською, словацькою, німецькою та французькою, при цьому деякі з них він вивчив самостійно. Олег Богданович свій най-перший переклад здійснив у віці 12 років, коли самостійно переклав українською мовою відому на той час пісню «Колыбельная с четырьмя дождями» Станіслава Пожлакова. Під час перекладу прози пан Олег радить прочитати твір-оригінал два-три рази перед початком роботи, адже він порівнює процес перекладу із шлюбом – спочатку треба добре познайомитися та звикнути. А якщо не вдається перекласти той чи інший уривок із прози або поезії – відкласти процес на певний час, якщо не має часових обмежень. Буває, що перекладач під час роботи з оригінальним текстом виявляє певні помилки або неточності в автора, наприклад, пан Олег в одному із творів побачив, що героїня має проживати в канадському Детройті, коли Детройт – це американське місто. Серед найвідоміших доробок Олега Короля є такі переклади українською мовою, як «Пісня Соломона» американської письменниці Тоні Моррісон, «Світло в серпні» американця Вільяма Фолкнера, твори шведського автора Віллі Чюркльунда. Також Олег Богданович перекладає поезію своїх співвітчизників багатьма мовами, наприклад, вірш «Апокаліпсис» Василя Терещука він переклав дев'ятьма мовами, а «Я лежав при дорозі, як сніг...» Романа Скиби – сімома.

Якубович Михайло Михайлович (1986 р.н.) – відомий український сходознавець, перекладач, дослідник філософської думки ісламського світу. Автор першого повного перекладу смислів Корану українською мовою з арабської, який офіційно опублікований урядовими організаціями Саудівської Аравії та Туреччини, ісламськими організаціями України. Перший наклад перекладу Корану побачив світ у Медіні у 2013 році, і це стало першою україномовною книгою в Саудівській Аравії. Пан Якубович займається актуальними питаннями буття ісламу на теренах України, зокрема розвитку мусульманської філософської традиції в Золотій Орді та Кримському ханстві. Має спеціальну відзнаку Національного конкурсу філософських перекладів. Під час перекладу Корану Михайлу Якубовичу було найважче створити мусульманський конфесійний стиль

української мови, адже перекладів українською з арабської та попередніх напрацювань із сакральними текстами не так багато. У своєму перекладі пан Михайло передусім акцентував увагу на особливостях коранічного віровчення та смислах, які ця книга несе людству. Адже сакральні тексти – це не просто читання заради інтересу, це передусім наполегливе звертання до людини, яке вимагає від нас певних дій, усвідомлення того, куди людина йде, що робить і для чого живе. В Острозькій академії Якубович очолює Центр перекладу із сакральних мов. Для порівняння власного результату Михайло Михайлович цікавиться також перекладами смислів Корану на інші слов'янські мови.

Христина Ярославівна Назаркевич (1964 р.н.) працює у Львівському національному університеті ім. Івана Франка, де викладає теоретичні та практичні курси з німецького перекладу та керує студентськими перекладацькими проектами. Першою спробою себе у професії став переклад пані Христиною декількох листів Моцарта до кузини, що були опубліковані в еротичному журналі «Лель» у 1993 році. Перекладачка дотримується тієї думки, що лише великий текст може стати справжньою перекладацькою школою. Теоретично Назаркевич знає, що великий твір треба перечитати та досконало вивчити перед перекладом, але практично часто починає займатися справою під час першого читання. Христина Ярославівна визнає, що видавництва часто треба вмовляти надрукувати той чи інший переклад українською мовою автора, який у нашій країні невідомий. Також вона зазначає, що перекладачу для набуття досвіду варто читати, читати багато, особливо поезію, в якій є невичерпний потенціал. Адже якістю перекладача мало би бути фанатичне зацікавлення словом.

Бондар Андрій Володимирович (1974 р.н.) – ще один талановитий вітчизняний поет та перекладач, який працює з російською та англійською мовами, але перш за все він відомий своїми перекладами з польської, особливо творів Вітольда Гомбровича, адже з перекладу повісті «Фердидурке» цього польського автора й розпочалася кар'єра Бондара як перекладача. Пан Андрій зазначає, що існує ще багато чудових польських творів, які невідомі українському читачеві саме через відсутність перекладу. Через польське коріння Андрій Володимирович називає польську мову своїм «другим я», а польську літературу – багатим та вдячним простором. Перекладач зазначає, що прозу слід перекладати в такому ж темпі, в якому писався оригінальний текст, тобто відчутти незримий авторський ритм вкрай важливо. Пан Андрій виступає виключно за принцип адекватності у перекладі, який народжується з розуміння тексту та контексту. Домислювати та додавати – не принцип Бондара, заради гарного звучання це робити непрофесійно, на його думку, адже в такому разі з'являється не переклад, а паралельна література. Андрій Володимирович зазначає, що гарний перекладач може однаково успішно перекласти інструкцію до бензопили та бароковий вірш. Також він радить контактувати з автором, якщо є можливість, для пояснення реалій, що є чужими нашій культурі.

Якщо Андрій Бондар надає перевагу прозовим перекладам та не воліє перекладати поезію, то **Савенець Андрій Миколайович** (1977 р.н.) перекладає саме її, особливо польську та англійську. В його перекладах публікувалися вірші В. Шекспіра, Р. Фроста, Е. Дікінсон, Дж. Моррісона, Віслави Шимборської та Юзефа Чеховича. Пан Савенець називає переклад ідеальною формою рецепції літературного твору та апофеозом читацької насолоди. Зухвалість, затятість, недовіру до себе та покору він вважає важливими рисами перекладача художньої літератури.

Серед постатей, котрі познайомили світ з українською літературою, значне місце займає **Анна-Гая Горбач** (1924–2011), перекладачка та науковець, яка популяризувала вітчизняну літературу на німецькомовних теренах. Початок перекладацької діяльності пані Горбач припадає на кінець 50-х років, коли у Німеччині виходить збірка творів українських авторів у її перекладі. Горбач амбіційно прагнула показати, хто є українці, як їм живеться після довгої визвольної боротьби. До збірки перекладачка включила таких

авторів, як М. Хвильовий, В. Підмогильний, Г. Косинка, вона також подає два оповідання М. Коцюбинського та три В. Стефаника, та з повоєнних авторів Горбач обирає О. Довженко, І. Вільде та І. Сенченко. Під час перекладу пані Анна-Галя творила власні метафори та нерідко доместикувала текст оригіналу, передаючи українські реалії баварськими аналогами. Метою антології було відокремити українську літературу від російської, адже на той час у Німеччині не було україністики як такої, та довести німецькому читачеві, що Україна – не Росія, не південна її частина, а абсолютно окрема територія із власними унікальними культурними здобутками.

Максим Віталійович Стріха (1961 р.н.) – чудовий приклад, що талановита людина талановита в усьому, адже це не тільки доктор фізико-математичних наук, але й письменник, літературознавець та перекладач художньої літератури, перекладом якої пан Максим захоплюється з початку 1980-х років. У перекладах М. Стріхи виходили поетичні та прозові твори Данте, Вордсворта, Колріджа, По, Свінберна, Вітмена, Дікінсон, Стівенсона, Кіплінга, Т.С. Еліота, Ередіа, Буніна, Брюсова, Гумільова, Мандельштама, Мараї, Мілоша, Хадановіча та інших класичних і сучасних авторів. У перекладознавстві М. Стріха сформулював та обґрунтував концепцію націєтворчої функції українського художнього перекладу. Пан Максим отримав премію Кабміну України ім. Рильського (2015) за переклад з італійської поеми Данте «Божественна комедія. Пекло».

Остап Тарасович Сливинський (1978 р.н.) – ще одна перлина українських перекладу, літературознавства та поезії. Перекладає художню та наукову літературу з польської, болгарської, македонської, англійської та білоруської мов та вважає, що головне у перекладі – відчуття міри, доречності та відповідальності перед читачем. В інтерв'ю «Громадському радіо» пан Остап зазначив, що дотримується ідеї, що нема чогось, щоне можна перекласти. Також він підкреслює, що український переклад уже не витісняється з ринку російським, адже останнім часом тема художнього перекладу активізувалась у нашій країні. О. Сливинський робить акцент на тому, що мова містить у собі ресурс розвитку, та необхідно вміти ним користуватися.

Не можемо оминати увагою блискучу постать **Роксоляни Петрівни Зорівчак** (1934–2018), англіста-фразеолога, перекладознавця, дослідниці теоретичних проблем перекладу та специфіки входження української літератури до англійськомовного світу і англійськомовних літератур до української літератури, засновниці англійськомовної Шевченкіани як окремої дослідчої галузі, доктора філологічних наук, академіка, відмінника освіти України, яка розробляла концепцію вишколу перекладачів та методику викладання перекладознавчих дисциплін. Тривалий час Р. Зорівчак працювала над розвитком нової галузі перекладознавства – Кочурознавства. Саме їй належить ініціатива створення серій перекладознавчих бібліографій Наукової бібліотеки Львівського університету, яку відкриває показ-чик «Григорій Кочур», де пані Роксоляна – науковий редактор та автор передмови. Це була перша персональна бібліографія перекладача і перекладознавця в Україні. Науковий здобуток Роксоляни Петрівни – близько 1200 праць. Виступала проти західної концепції, що сучасний глобалізований світ заслуговує лише одну мову – англійську. В одному з інтерв'ю пані Зорівчак розповіла про знайомство із англійською поетесою Вірою Річ, яка була закохана в українця, почала вивчати українську в Лондоні та через деякий час стала перекладати англійською мовою українську поезію (Шевченка, Франка, більше 51 автора загалом). Роксоляна Петрівна багато зробила для сприяння співпраці вітчизняних філологів з англійськомовними дослідниками, читаючи лекції з перекладознавства і фразеології в Лондонському та Іллінойському університетах.

РЕКОМЕНДОВАНІ ДЖЕРЕЛА ІНФОРМАЦІЇ

Базова

1. Кальниченко О.А., Подміногін В.О. Історія перекладу та перекладацької думки в текстах та коментарях. – Х.: Вид-во ХГУ "НУА", 2005. – 132 с.
2. Коломієць Л.В. Перекладознавчі семінари: методологічно-стильові орієнтири в українському поетичному перекладі від кінця ХІХ до початку ХХІ століття (на матеріалі перекладів англomовної поезії та поетичної драми навчальний посібник. К.: Видавничо-поліграфічний центр "Київський університет", 2011. 495 с.
3. Коптілов В.В. Теорія і практика перекладу. К.: Юніверс, 2003. 280 с.
4. Корунець І.В. Теорія і практика перекладу (аспектний переклад). Вінниця: Нова книга, 2003. 448 с.
5. Огуй О.Д. Коротка історія німецько-українського перекладу та перекладознавства (у руслі світових тенденцій). Конспект лекцій. Чернівці: Рута, 2008. 40 с.
6. Стріха М. Український художній переклад: між літературою і націєтворенням. – К.: Факт-Наш час, 2006. – 344 с.
7. Українська перекладознавча думка 1920-х – початку 1930-х років : хрестоматія вибр. праць з перекладознавства до курсу «Історія перекладу» для студ., що навчаються за спец. «Переклад» / [уклад. О. А. Кальниченко, Ю. Ю. Полякова, Л. М. Черноватий, Л. М. Карабан]. – Вінниця: Нова книга, 2011. – 504 с.
8. Чердниченко О. І. Про мову і переклад / О. І. Чердниченко. – К.: Либідь, 2007. – 248 с.
9. Шмігер Т. В. Історія українського перекладознавства ХХ сторіччя. – К.: Смолоскип, 2008. – 342 с

Допоміжна

1. Доценко Ростислав. Перехрестя перекладеного й пережитого. Соловей, Оксана. Переклади; Передм. Р. Доценка. К.: Задруга, 2001
2. Зорівчак Р.П. Григорій Кочур як історик українського художнього перекладу. Григорій Кочур і український переклад: Матеріали Міжнар. наук.-практ. конф., К. Ірпінь, 27-29 жовт. 2003 р. - К.; Ірпінь: Перун, 2004. С. 17-28. (Розд. 1: Особистість і творча діяльність Григорія Кочура).
3. Клен, Юрій. Спогади про неокласиків. Київські неокласики/ Упор. Віра Агєєва. К.: Факт, 2003. С. 7-64.
4. Коптілов В.В. Теорія і практика перекладу: Навч. посіб. Київ: Юніверс, 2003. 280 с.
5. Кочур, Григорій. Перекладацький доробок неокласиків. Література та переклад: Дослідження. Рецензії. Літературні портрети. Інтерв'ю. Упоряд. А. Кочур, М. Кочур; Передм. І. Дзюби, Р. Зорівчак. К.: Смолоскип, 2008. Т. 1. С. 208-213.
6. Москаленко М. Нариси з історії українського перекладу. Всесвіт. 2006. № 1-2, 3-4, 5-6, 7-8.
7. Москаленко М. Н. Тисячоліття: Переклад у державі слова // Тисячоліття: Поетичний переклад України-Русі. / Москаленко М. Н. – К.: Дніпро, 1995. – С. 5–38.
8. Семенец О.Е., Панасєв А.Н. История перевода (Средневековая Азия. Восточная Европа XV–XVIII вв.). – К.: Лыбидь, 1991. – 368 с.
9. Чернова Ю. В. Сучасні українські перекладачі// Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Сер.: Філологія. 2021 № 47 том 3, С. 185-189
10. Шайдт В.Ю. Сучасний стан та перспективи українського перекладу. Київ, 2010//Репозитарій НАУ. URL: <https://er.nau.edu.ua/handle/NAU/23045>
11. Translation: Theory and Practice: A Historical Reader. Ed. by Daniel Weissbort, Astradur Eysteinnsson. Oxford University Press, 2006. 672 p.

Питання для самоконтролю

1. Джон Драйден у передмові до перекладу „Послань” („Героїнь”) Овідія (1680), яку часто називають першою систематичною теорією перекладу в Західній Європі, виділяє наступні види перекладу:
 - a) метафраза, парафраза, наслідування.
 - b) переклад, що орієнтуються на зміст; переклад, що орієнтуються на форму; переклад, що орієнтуються на звернення.
 - c) внутрішньомовний переклад, міжмовний переклад та трансмутація.
 - d) відкритий переклад, закритий переклад.

2. Яке з таких тверджень є НЕВІРНИМ? Маніфест “Плеяди”, створений за доби Відродження у Франції:
 - a) рекомендує творити французьку літературу, наслідуючи античних авторів.
 - b) засуджує погані переклади та поганих перекладачів.
 - c) викладає правила поетичного мистецтва групи грецьких поетів III ст. до н. е., які так само називалися “Плеядою”.
 - d) є збіркою аргументів на користь розвитку французької мови.

3. У стародавній Греції було створено:
 - a) кілька перекладів латинських авторів.
 - b) кілька оригінальних творів, але не перекладів.
 - c) лише один важливий переклад – Біблію з гебрайської мови (Септуагінта).
 - d) жоден варіант не є вірним.

4. Яке з таких тверджень є НЕВІРНИМ? У Стародавньому Римі:
 - a) переклад перестав бути анонімним.
 - b) мистецтво перекладу стало справою серйозної уваги та теоретичного обговорення.
 - c) переклад творів, які ми зараз віднесли б до художньої літератури, не привертає значної уваги перекладачів.
 - d) перекладали літературні твори лише з грецької мови.

5. Хто з авторів-перекладачів задумав програму перекладів латиною всіх праць Аристотеля та Платона?
 - a) Квінтіліан.
 - b) Цицерон.
 - c) Боецій.
 - d) Горацій.

6. В галузі перекладу у XIX ст. спостерігаються істотні зміни методів перекладу. Це була реакція проти:
 - a) невірних перекладів у стилі "невірних красунь".
 - b) практики перекладів-компіляцій Середніх віків.
 - c) помпезної та квітчастої риторики Відродження.
 - d) тягою перекладачів до підрядних перекладів.

7. Яке з наступних тверджень не стосується перекладачів ренесансної Англії:
 - a) Вони усвідомлюють, що переклад являє собою патріотичний вчинок.
 - b) Вони намагались підвищити рівень витонченості своїх співвітчизників.
 - c) Вони сприяли збагаченню англійської мови, запозичуючи слова за французької та інших мов.
 - d) Вони були переважно кліриками.

8. У своєму трактаті «Про різні методи перекладу» від 1813 р. Ф. Шляйермахер протиставляє, надзвичайно при цьому загостривши увагу на них, два методи перекладу:

- a) «відкритий» та «закритий» переклади.
- b) «семантичний» та «комунікативний».
- c) «парафрази» та «наслідування».
- d) «очужуючий» та «одомашнюючий».

9. Поширенню якої релігії в Китаї сприяв чернець Сюаньдзан (VII ст.):

- a) буддизму.
- b) індуїзму.
- c) даосизму.
- d) ісламу.

10. Перший повний переклад Біблії англійською мовою здійснив:

- a) король-перекладач Альфред Великий.
- b) Джон Вікліфф.
- c) Вільям Кекстон.
- d) Джеффри Чосер.

Тести до модульного контролю

1. Найдавніші свідчення про використання перекладу відносяться до
 - A. IX тисячоліття до н. е.
 - B. III тисячоліття до н. е.
 - B. III тисячоліття н. е.
2. Перша двомовність була
 - A. Аккадсько-шумерська
 - B. Шумерсько-арамейська
 - B. Хеттсько-єгипетська
3. Найдавніша форма письма
 - A. єгипетська ієрогліфіка
 - B. індійська вузлкова
 - B. шумерський клинопис
4. Перший перекладач, якого знаємо за іменем
 - A. Анхурмес
 - B. Лівій Андроник
 - B. Ієронім Стридомський
5. Е-дуба –
 - A. будинок табличок
 - B. батько будинку табличок
 - B. син будинку табличок
6. Написи на Розеттському камені розшифрував
 - A. ель-Рашид
 - B. Наполеон
 - B. Жан-Франсуа Шампольон
7. Лівій Андронік створив латинську версію
 - A. Золотого вислюка
 - B. Іліади
 - B. Одиссеї
8. Ієронім Стридонський першим в історії перекладає Старий Заповіт із

- А. російської на англійську
 - Б. грецької мови на українську
 - В. гебрійської мови на латину
9. Один із перших варіантів перекладу Біблії готською мовою був здійснений
- А. Вульффілою
 - Б. Платоном
 - В. Ричардом Львине Серце
10. Толедо – центр перекладів у
- А. Франції
 - Б. Італії
 - В. Іспанії
11. Петрус де Боско домагається заснування спеціальної Вищої школи усних перекладачів зі східних мов
- А. в Парижі
 - Б. в Римі
 - В. в Берліні
12. Ноткер Губатий, або Німецький (950-1022), керував монастирською школою перекладу в монастирі
- А. Сен-Жермен
 - Б. Санкт-Галлен
 - В. Маульбронн
13. Нові перекладацькі центри з'являються
- А. у Європі XII-XIII ст
 - Б. у Азії XII-XIII ст
 - В. у Африці XII-XIII ст
14. Ніколас фон Віле (XV ст) виявив себе прихильником
- А. технічного перекладу
 - Б. вільного перекладу
 - В. дослівного перекладу
15. Етьєн Доле (1509 – 1546) вважав, що перекладач
- А. має уникати дослівного перекладу
 - Б. повинен канонічне тлумачити оригінал
 - В. має адаптувати переклад до своєї культури
16. Слова «rem tene verba sequentur» Мартина Лютера –о том, що
- А. схопи суть, тоді слова самі придуть слідом
 - Б. я мислю, отже існую
 - В. на том стою, и не могу иначе
17. Теоретик класицизму Нікола Буало (1636-1711) був прихильником
- А. “прикрашальних” перекладів
 - Б. вільних перекладів
 - В. дослівних перекладів
18. Німецький просвітник Й.Г. Гердер стверджував, що
- А. переклад повинен відтворювати справжні, притаманні лише йому, риси іншомовного оригіналу
 - Б. в перекладі повинно відкидатися все, що може не сподобатись читачам
 - В. перекладач має уникати дослівного перекладу, щоб не зруйнувати образності оригіналу
19. У 17 ст. центр української перекладацької діяльності знаходився в Острозькій академії, де перекладали
- А. Петрарку, Торквато Тассо та Бокаччо.
 - Б. Сенеку, Аристотеля та Платона
 - В. Лютера, Буало та Гердера

20. Перекладознавчі школи Брайтінгера (Johann Jacob Breitinger: 1701-1776) та Готтшеда (Johann Cristoph Gottsched: 1700-1766) утворилися в
 А. Берліні
 Б. Лайпцігу
 В. Дрездені

Додаток 1 Зразок портрету перекладача.

Віталій РАДЧУК. ПЕРЕКЛАДАЦЬКИЙ МЕТОД МИКОЛИ ЛУКАША

Лукаш! Це вже не просто родове ім'я – це місткий перекладознавчий термін. Лукашознавство – надзвичайно цікавий розділ науки про переклад. Лукашем міряють мистецтво перекладу майстрів і спроби початківців, через потугу його хисту проходять апробацію наукові концепції, його творчим і життєвим кредо звіряють прийоми тлумачення, художні преференції і моральний вибір. Переконавання, вчинки, мовотворчі здобутки і перекладацькі осяяння Лукаша виступають активним елементом суспільної свідомості.

Сьогодні про М. Лукаша (1919–1968) багато говорять і пишуть. Йому присвячено чимало проникливих і щемних статей, містку дисертацію В. Савчин “Новаторство Миколи Лукаша в історії українського художнього перекладу” (2006), два бібліографічні довідники (2003, 2007), книжку життєпису, студій і спогадів “Моцарт українського перекладу” (2009), наукові конференції тощо. Слід гадати, геніальний український перекладач, митець і віртуоз слова вартий і більшого, адже його творча особистість і досі залишається загадковою, його секрети майстерності далеко не всі розкриті. На жаль, сучасники М. Лукаша, які з ним спілкувалися і добре розуміли порухи його тонкострунної і вразливої душі, один за одним відходять у небуття. Не всі й пережили “кролевецького Дон-Кіхота” живою пам'яттю спогадів, як на те спромігся його друг і опора Г. Кочур (1908–1994), у якого саме слово “переклад” асоціювалося з іменем Лукаша, або його учень А. Перепадя (1935–2008), що чи не один тільки й міг, наслідуючи систему праці й палітру вчителя, доперекласти шедевр Сервантеса. Поза сумнівом, контексти співпраці М. Лукаша з сучасниками і спогади про нього обростуть новим сенсом у прийдешніх століттях, а його творча спадщина набуватиме дедалі більшої ваги. Адже, як казав С. Єсенін, “велике здалеку дається зору”. Деякі риси творчої вдачі генія можна оцінити лише з дистанції часу, коли проростає насіння з плодів його творчих зусиль. Примітно, що сьогоденне лукашознавство працює на перспективу, прагнучи насамперед зафіксувати факти з життя М. Лукаша, зібрати і впорядкувати його тексти, поширити його мовний досвід. Чи не найпоказовішим тут є академічне видання словника- довідника “Фразеологія перекладів Миколи Лукаша” (2002) – *унікальне, безпрецедентне, феноменальне*. Сам би М. Лукаш, мабуть, переклав ці іншомовні слова питомими своїми: *небувале, безприкладне, надзвичайне, нечуване, виняткове, незрівнянне*. Нічого подібного лексикографія досі не знала. Це новий тип словника, яким Україна має пишатися перед світом.

Вивчати творчу особистість майстра перекладу можна виходячи з різних суспільних запитів, позицій і настанов. Наприклад, відчутною і нагальною є потреба вишколу молодого покоління українських перекладачів на взірцях тлумачення літературної класики, що їх запропонував М. Лукаш. Це непростезавдання, адже перекладацький досвід, власне, включає в себе вміння вичитувати в текстах позиції майстрів, систему їхніх цінностей, мотиви тлумачення, зрештою прозирати саму робітню кожного майстра – те, щоназивають ще творчою лабораторією. Усе те треба навчитися бачити в перекладах

без опори на чернетки і коментарі, що їх майстри полишають доволі рідко. І при тому переймати досвід орудно, вдаючись до власних спроб штурму оригіналу задля випробування його податливості, творчих дослідів, проникнення в суть мистецтва перевираження і перевтілення, звіряючись на порівняннях з майстром, dorостаючи до розуміння його кредо, у чомусь, можливо, і полемізуючи з учителем. До таких висот методики наша вища школа, лише щойно почавши шукати підходи, ще не підступилася. Сам М. Лукаш не мав диплома перекладача, що його тепер видає добра сотня українських університетів. Але це не заважало йому вчитися у попередників, залишаючись повсякчас натурою саме творчою. Майстер не слідував бездумно за своїми вчителями, серед яких слід насамперед згадати П. Куліша, але не можна пройти й повз В. Підмогильного та неокласиків, які ревно дбали про багатство, природність і правдивість мови перекладів. Тим часом гнучкість у системі роботи – ключовий момент вишколу на фах. Набуття досвіду не зводиться до простої імітації прийомів перекладу, адже матеріал для праці перекладач має щораз інший, а метод, поза сумнівом, у першу чергу визначається об'єктивно самим матеріалом. Це справедливо і щодо методу дослідження. М. Лукаш, цілком вписуючись у давню перекладацьку традицію, являє собою унікальний матеріал для студій. Можна без перебільшення сказати, що перекладацька спадщина М. Лукаша – серйозний привід для розмови про саму суть мистецтва перекладу. Зокрема й про те, що таке перекладацький метод. Як особисте, індивідуальне й особливе переплітається в методі з типовим, загальним і очікуваним? Наскільки він традиційний і новаторський? Словники визначають метод як спосіб, прийом дії або систему прийомів і як шлях пізнання. Методика перекладу має свої специфічні завдання, відмінні від теорії, історії та критики перекладу, а заодно і від методології, зітканої з фундаментальних узагальнень, яка є філософією фаху. Основне питання, на яке відповідає методика, – як належить щось перекласти. Це прикладна галузь, що розкриває секрети майстерності і вчить ремеслу. Тому вона оперує зазвичай конкретною парою мов у певній сфері, де пропонує вибір засобів, пояснюючи, які з них кращі для досягнення тієї чи іншої творчої мети. Виокремлюють і методику навчання перекладу.

Поняття “творчий метод” випрацювано літературознавством та естетикою для визначення напрямку художнього пошуку і характеристики школи або самотньої особистості. У перекладознавстві воно дає можливість розглядати навчальну методику з позицій методології, а перекладацький метод розуміти саме як творчий. Хоча є і відмінні трактування методу. В добу, коли Гете виділяв то два, то три види перекладу як стратегії освоєння літератури, Ф. Шлеєрмахер у праці “Про різні методи перекладу” (1813) розглядав парафраз та імітацію. У лінгвістиці перекладу методом називають окремий прийом (узагальнення, конкретизацію, смисловий розвиток, антонімічний переклад, компресію, експлікацію, компенсацію тощо), суцільно застосовану тактику (як-от стилізацію, адаптацію, буквальний переклад) або спосіб передачі значення (як-от заміну герундія віддієслівним іменником чи дієсловом). Як структураліст, що для перекладу рангує в оригіналі художні елементи, дошукуючись домінант, розглядав метод В. Брюсов. У статті “Фіалки в тигелі” (1905) поет зазначав: “Зовнішність ліричного вірша, його форма утворюється із цілої низки складових елементів, поєднання яких івтілює більш або менш повно почуття й поетичну ідею художника, такими є: стиль мови, образи, розмір і рима, плін вірша, гра складів і звуків. (...) Відтворити при перекладі вірша всі ці елементи повно й точно – неможливо. Перекладач зазвичай намагається передати лише один чи у кращому разі два (здебільшого образи й розмір), змінюючи інші (стиль, плін вірша, римування, звуки слів). Але є вірші, в яких провідну роль відіграють не образи, а, наприклад, звуки слів (“The Bells” Едгара По) або навіть рими (чимало з жартівливих віршів). Вибір того елемента, який визнаєш найважливішим у перекладуваному творі, становить *метод* перекладу”. Структурний підхід відкривав можливість визначати індивідуальні особливості перекладача, і В. Брюсов зразу ж скористався цим для пояснення свого розуміння суті методу. “В. Жуковський, – пише він, – у всіх своїх

перекладах турбувався найбільше про те, щоб передати *сюжет і образи*: таким був його метод перекладання; він часто змінював навіть розмір, зовсім не думав про плин вірша і тільки зрідка звертав увагу на його звукове значення, майже виключно при звуконаслідуванні. А. Фет, навпаки, найуважніше ставився саме до *плину вірша*, і його російські версії дуже точно накладаються на оригінал: цезурі відповідає цезура, enjambement – enjambement і т. д.; Фет жертвував заради такого збігу навіть смислом, тож деякі гексаметри в його перекладах з Овідія і Вергілія стають зрозумілі лише тоді, коли заглянеш до латинського тексту. К. Бальмонт зайнятий майже виключно передачею *розміру* першотвору і зовсім нехтує, наприклад, стилем автора, перекладаючи і Шеллі, і Едгара По, і Бодлера однією і тією самою, по суті бальмонтівською, мовою” (3, с. 12–13). Міряючи тенденції тлумачення художньою структурою першотвору, відслідковуючи преференції у виборі елементів, різний ступінь точності на різних рівнях художньої ієрархії, можна вибудувати схожий ряд з українських майстрів перекладу, знайшовши в ньому місце і для М. Лукаша. Мало того, структурний підхід можна застосувати і для характеристики шкіл перекладу, до чого перекладознавство так і не дійшло. Так, К. Чуковський, розбираючи вервечку російських версій “Плачу Ярославни”, вказує лише на різні естетичні платформи тлумачів, які потурали смакам докільля (12, с. 276–286). Втім, у цьому разі можна довіритися принаймні сприйняттю поезії. “Почуття не обманює – обманює судження”, – казав Гете (4, с. 128). В науці ж діє припис: все піддавай сумніву. Найпевніше втілюють досвід і кредо плоди праці, тим-то аж ніяк не зайве звіряти розбором перекладів перекладацькі маніфести. Дехто ж, досліджуючи історію перекладознавства, покладається виключно на висловлювання про переклад, до самих перекладів не звертаючись. Тим часом драма мотивів і вподобань перекладача при реструктуризації тексту не менш показова, ніж інтрига заявлених переконань, іноді й позірна.

Перекладацький метод залежить 1) від того, що саме перекладається, тобто від специфіки оригіналу, його змісту, жанру і стилю (отже, він має бути гнучким і межах твору), 2) від мети перекладу, а це означає, що можуть бути різні за призначенням переклади одного твору, 3) від того, кому адресується переклад, тобто від читацької аудиторії – дітей чи дорослих, фахівців чи загалу тощо. Метод перекладу також змінюється 4) історично – з плином часу і перебігом умов, 5) від народу до народу, завдяки розмаїттю національних мов і потреб, 6) особистісно від перекладача до перекладача, відповідно до індивідуального вміння і поглядів на переклад.

Що характерно для М. Лукаша? Тут назвемо лише деякі основні риси його методу, і то насамперед вже відзначені та досліджені, що складають певну систему творчих засад, за якою можна упізнати перекладача, коли вона набирає в наших очах достатньої повноти. Ті самі ознаки методу можна знайти і в інших перекладачів, звівши споріднені особистості до однієї школи, а ознаки – до певної типології. Проте повний комплекс і сила прояву ознак у кожного перекладача будуть завжди індивідуальні. Виокремлення питомих рис методу зазвичай здійснюється на різних рівнях абстракції і за певних умовностей термінотворення. Через те неможливо перелічити всі риси методу, та й немає в цьому потреби, бо явище навіть у небагатьох визначальних елементах постає перед нами як складне та цілісне. Слід також підкреслити, що йдеться не про перекладацький стиль, який так само неминуче позначає мовний продукт, а саме про систему творчої праці. Навіть за брюсівського розуміння методу стиль перекладача рівнозначний вибору засобів вираження з арсеналу можливих у мові.

М. Лукашеві при його високих естетичних критеріях був властивий пошук унісону – свого автора і “свого” твору. Як зауважує М. Новикова, його вабили пісенне, фольклорне, гральне начала, усе те, що в особах (5, с. 203–204). Дослухаючись до камертону власної душі, наш Протей не міг бути хамелеоном, перекладати будь-що, а надто на замовлення, неначе ремісник. Ним керувала тверда переконаність у певних потребах української літератури, мови та культури, болі яких він гостро відчував і

служінню яким себе присвятив. Свідомий свого покликання, майстер поклав свій талант нате, щоб, вивищуючи переклад до мистецтва, підняти духовний рівень читача. М. Лукаш тлумачив дерзновенно, злучаючи смислотвірні контексти оригіналу і свої, чим актуалізував і наближував автора, забезпечував перегук епох, взаємодію культур. Він заходив у цьому так далеко, що вживляв пряму цитату з Шевченка в заповіт Гете, виголошений Фаустом. Зупиняючи прекрасну мить щастя стояти разом „з народом вільним”, Фауст прорікає:

*ПростелятьсЯ лани широкополі,
Стада рясні заграють на
роздоллі, Круті горби зведе
трудящий люд, Укряє їх узорами
споруд –*

І заживе в цім краї, як у раї...

Чому епітет (*ein paradiesisch Land – райська земля*) замінено тут напорівняння? Щоб лани широкополі, якими переосмислено зелену родючу ниву (*Grün das Gefilde, fruchtbar*), ще й відлунювали алюзивною внутрішньою юримою. Як бачимо, першотвір не скоує тлумача, а служить опорою для свободи образу. Коли без сміливості й експерименту творчість неможлива, авід перекладу очікують правдивості, рятує засада: відійти, щоб наблизитися. Щоб нею послуговуватися до ладу, справно, треба мати неабиякі хист і чуття. М. Лукаш унікав недоперекладу. Це виявилось не лише в тому, що він брався за тверді горішки, перед якими інші пасували, ревно доперекладав те, що вже перекладалося, віддавав перевагу питомій лексиці перед запозиченою, а й у багатстві стилів, якими він володів, у могутньому потенціалі його ідіолекту. Активізація призабутої лексики і новотвори тут особливо примітні. Прагнучи розширити ресурси української мови (до речі, і як лексикограф), а з тим і межі можливостей перекладу, тлумач дбав про нові обрії для почуття та думки. Не він один це робив, однак у свій час це вдавалося йому чи ненайкраще, тож саме йому і випала честь очолити список подвижників, здобути лаври генія поверх терновий вінок і, як відзначив Г. Кочур, уособити своїм іменем переклад. По суті, перекладність – а це динамічний і при тому цілком об’єктивний параметр міцності мостів порозуміння, стану зчепності між мовами, людьми й народами (7, с. 210), – в українській духовній ойкумені здобула завдяки М. Лукашеві новий статус.

Л. Череватенко свідчить: „Лукашева мова... нагадує величезний орган, що на ньому він грав упевнено й майстерно в усіх регістрах, в усіх тембрах і тональностях. Хочете – буде в низькому, а можна ще й у високому! Хочете – спробую в мінорі, але можу і в мажорі утнути!” Одержимому майстрові до снаги було виразити геть усе: „Він свідомо вишукував нові й нові, на перший погляд, нерозв’язні завдання, – і таки давав собі з ними раду” (11, с. 713).

М. Лукаш удавався до надперекладу – українізації, тлумачив не лише мову мовою, а й літературу літературою. За Р. Бартом, література – також мова, вибудована як вторинний код зі звичайної (1, с. 283) чи з переплетіння інших зрослих на її основі різноманітних кодів (2). Скільки дісталось тлумачеві від критиків за оті нібито карпатські *верховини* в Р. Бернза! За “Моєсерце в верховині”, “Хлопця-верховинця”, “Плач удови-верховинки”. За *бондарчука* у того таки Бернза та *крамарчука* у Лорки, за *Бровка* у Керола, за живу українську мовну стихію у “Фаусті” Гете, “Дон Кіхоті” Сервантеса, “Декамероні” Боккаччо тощо. Але ж треба розуміти перекладача, який, дошукуючись паралелей в художніх традиціях, спирався на об’єктивні дані зіставних стилістики та поезики (5, с. 204). М. Лукашеві властиве багатство словника, зокрема синонімічне. Щедреї дивне, воно впадає в око всім. Тому в зв’язку з цим звернімо увагу на інше. Знаючи закономірності методу, що переходять з тексту в текст, можна вибудовувати й певні припущення. Видавцям, які розподіляють роботу, це знайоме: вони мають зважати саме на метод. Уявімо, що М. Лукаш переклав оповідання Г. де Мопасана чи детектив А. Крісті. Певна

річ, утнути таке він міг би хіба що від нудьги в совдепівських допрах, від яких доля його ледь урятувала. Можна не сумніватися, що лексикони названих письменників, які послуговувалися шкільним мінімумом слів (студенти легко читають їхні книжки без словника), зросли б кожний у кілька разів. М. Лукаш вдається до фразеологічного насичення перекладу. Це особливо помітно у прозі, але є і у віршах. Правило, за яким фразеологізм слід передавати фразеологізмом (чи як там вдається) не для майстра писаний. Моволюб густо застосовує фразеологізми й там, де в автора їх нема. Він розподіляє лексику та фразеологію (а надто синоніми) у творі не за підказкою двомовного словника, а за велінням сприйнятої художньої ідеї. М. Лукаш перекладав твір твором, а тому й давав цілісні тлумачення. В його художній палітрі немає нічого випадкового. Все продумано до найменших деталей, кожна деталь прочитання працює на загальну ідею. Розуміння і втілення тлумачем як малих віршованих, так і великих прозаїчних творів має глибокий системний характер. Що не візьми, все тримається купи. Скрізь упізнається самотній автор, а за ним і послідовний спосіб його представлення. Звичайно ж, і стиль перекладача, вкладаючись в авторський і виявляючись тонкіше, міниться разом з ним у своїх таки межах. А тому замінити якусь деталь або частину перекладу М. Лукаша чієюсь означало б зруйнувати художнє ціле. Не дивно, що перекладач воював з редакторами за кожне слово чи навіть звук. На щастя, Л. Череватенко опублікував 2004 року автентичну Лукашеву версію “Декамерона” Боккаччо, тож маємо нагоду оцінити, наскільки давня редакторська правка контамінує, розладнує і спотворює тлумачення, втручається у стиль і викривляє метод майстра. Не менш цікавим для студій цілісності прочитання, поєднання стилів та інтеграції методів є також допереклад А. Перепадею “Дон Кіхота” Сервантеса, чесно відмежований у виданнях від спадку М. Лукаша зірочкою. Серед улюблених прийомів М. Лукаша показова насамперед конкретизація. Там, де П. Верлен каже: “*Un oiseau sur l’arbre qu’on voit / Chante sa plainte*”, М. Лукаш перекладає: “*А на тополі воронках / Квилить тужливо*”. Уява майстра не приймала простий спів узагальненого птаха на невідь-якому дереві. В такій точності він вбачав програш для поезії, отже, й невірність поетові. Інакше мислив М. Рильський: “*Десь на дереві в повітрі / Чути зойк пташиний*”. Втім, на дереві чи в повітрі? М. Орест подав так: “*Птах між гіллям, що над вікном, / Співає тужно*”. У М. Драй - Хмари *ясень* (тут без алгебри) і *спів пташиний*. Версія П. Тичини: “*Пісня на дереві з птахом*” – *Чого вона хоче?*” (варіант: “...жаль викликає”). У М. Лукаша можна знайти чи не всі описані в підручниках прийоми перекладу, коли не значно більше. Перелічувати їх немає сенсу, бо творчий метод не є реєстром прийомів. Це й не просто вміння застосувати їх, а мотиви, які стоять за таким вмінням. Словом, це орудний світогляд, кредо митця, переконання, яким просякнута кожна дія, насамкінець, це критична фахова думка в мить осяяння. Будь-який окремий прийом перекладу є розумовою операцією і сам по собі, але при цьому він входить у продуману систему роботи, утверджується дослідом, через подолання сумнівів, отже, належить до техніки перекладу, а не до творчого методу.

Конкретизація примітна й тим, що містить методологічну підказку для лукашознавства. Дехто рангує прийоми майстра за частотою застосування – безвідносно до специфіки змісту, в абстрактній схемі з голою статистикою. Мовляв, у “Фаусті” тлумач стільки-то разів вдався до конкретизації і стільки-то до узагальнення. Така наука дає значно менше для розуміння майстра і вишколу зміни, ніж вивчення живих контекстів і мотивів творчого розв’язку.

М. Лукаш перекладав на слух і для слуху – як маестро слова, якому властива увага до мелодії, ритму, звукообразу. Саме тому в Р. Бернза він уподобав пісні та балади, тоді як В. Мисик – поеми, елегії, епіграми й сонети. Герменевтика його музики дуже складна і глибока. Помічають у ній зазвичай лише звукообрази, милозвучність і народну пісенність. Що цього замало, переконаймося на прикладі власне літературному і ходячому. З-поміж 14 українських перекладів “Осінньої пісні” П. Верлена, що їх

розбираємо в Інституті філології, критика часто порівнює два – М. Лукаша і Г. Кочура – з огляду на різну відмінність у засобах тлумачення. Особливо на початку:

Les sanglots longs	Ячать хлипки,	Неголосні
Des violons	Хрипкі скрипки	Млосні пісні
De l'automne	Листопада...	Струн осінніх
Blessent mon cœur	Їх тужний хлип	Серце тобі
D'une l'angueur	У серця глиб	Топлять в журбі,
Monotone.	Просто пада.	В голосіннях.

Версія Г. Кочура журливо-меланхолійна, спокійна, вишукано ніжна і милозвучна, через те їй нерідко віддають перевагу. Тим часом М. Рильський, М. Лукаш та Г. Кочур включили в “Лірику” П. Верлена 1968 року обидві версії як рівноцінні. І на те була серйозна підстава: у цій ліричній поезії – драма. В оригіналі її втілює неспокійна перебивчастість ритму, аж ніяк не одноманітного (кожний третій рядок з 18 дисонує інтонаційно, у 5 випадках з

б – коротшає, двічі – то й до двох складів, серед рвучких анжамбеманів подибуємо навіть відрив артикля), – *монотонною* є непроминальна млость, *тягучим* – плач скрипки. Нервову аритмію-сіпанину випрямив М. Терещенко, чим схибив ледь не на колискову. Щоб не було сумнівів, тлумач ще й наполіг: “пісня... *гойдає*”. У вулканічного і вразливого П. Верлена, чим він близький М. Лукашеві, ключем є неспокій, виверження почуттів, протиборство стихій, контраст. “Гармонію дисонансів” відбито і в лексичній суперечності: *blessier d'une langueur* – сполука ірраціональна, тим і драматична; *blessier* – ранити, завдавати гострого, різкого, пекучого, нестерпного болю, вражати і, отже, збуджувати, тоді як *langueur* – томління, знемога, слабкість, млість, в’ялість, біль тупий і постійний (8, с. 35; 10, с. 247). А. Содомора блискуче передав цей оксиморон *лезом млості*. Звичайно, *скрипка* – не таке милозвучне слово, як *violon*, тому в Г. Кочура *струни*, в І. Світличного – *віолончель*, у В. Ткаченка – *кобзи*, а заворожені музикою С. Гординський та І. Качуровський придумали *віоліни*. М. Лукаш же сміливо підсилив драматичний реєстр *скрипки* її *хлипомі хрипом*, передав натяк на клубок у горлі (*suffocant*) звуками, що імітують здавлене ридання. І зробив це на різко відмінному тлі вокальної, майже вигової рими *листопада – пада*. Отже, музика його прочитання цілком концептуальна. Окремої студії варті Лукашева гра слів і його рима – не пуста здибанка слів, а синтез цінностей, вінчання у храмі ідеї, спосіб явлення гармонії і драматизму світу. Надзвичайно органічні, місткі, промовисті, суголосся М. Лукаша, власні й підслухані в народі, підтверджують тезу Б. Пастернака: “Музика слова полягає не в його звучності, а в поєднанні між його звучаннями значенням” (6, с. 166). Взагалі музика поезії – це саме життя, яке вмирає в арсеналі техніки віршування. Кажуть, що М. Лукаш бавився звуками, мов дитина. Звідки ж тоді в них така глибінь? У “шпигачках” подибуємо цілі космоси активованих музикою підтекстів. Вдача неабиякого витівника постає з гри слів: “*А хто лю-бить по-на, по-на, / А люб-лю Пом-ні-ду. / Я до по-на піш-лю хло-на, / А до Пом-ні-ду сам пі-ду!*” Весь суспільний лад увібгався у відлунні двох слів в одному: “*Десь є / Досьє*” (“Пильність”). Ціла критична філософія прозирає з іншої синтетичної формули: “*Дуже важко в сірій масі / Не згубиться сіромасі*” (“Невизнаний геній”). Діапазон ритмів, рим, алітерацій, звукообразів, музичних реєстрів у книжці перекладів М. Лукаша “Від Боккаччо до Аполлінера” (1990) і справді відбиває перебіг тематики, розмаїття та зміну поетик цілого періоду. Можна їх вивчати в різний спосіб. Чи не найдійовішим, на наш погляд, є той, до якого вдалося троє студентів, що їх версії “*Jabberworky*” Л. Керола: “Бормоглуп”, “Бурмозвій”, “Жабохряк”, – журнал “Всесвіт” вмістив поруч з оригіналом і “Курзу-Верзу” М. Лукаша (9, с. 184–185).

1. *Барт Р.* Избранные работы: Семиотика. Поэтика / Сост., общ. ред. и вступ. ст. Г. К. Косикова. – Москва, 1989. – 616 с.
2. *Барт Р.* Текстуальний аналіз “Вальдемара” Е. По // Антологія світової літературно-критичної думки ХХ ст. / За ред. М. Зубрицької. 2-е вид., доп. – Львів, 2002. – С. 497–522.
3. *Брюсов В.* Фиалки в тигеле // Весы, 1905, № 7. – С. 9–17.
4. *Гете Й.-В.* Поезія і правда: Збірник / Упоряд., пер. Б. М. Гавришкова. – Київ, 1982. – 280 с.
5. *Новикова М.* Прекрасне наш союз. Литература – переводчик – жизнь: Лит.-крит. очерки. – Киев, 1986. – 224 с.
6. *Пастернак Б.* Заметки переводчика // Знамя, 1944, № 1–2. – С. 165–166.
7. *Радчук В.* Динаміка перекладності // Філологічні студії, № 1–2 (39–40). – Луцьк, 2007. – С. 210–215.
8. *Радчук В.* На жертovníку мистецтва // “Хай слово мовлено інакше...” – Київ: Дніпро, 1982. – С. 19–40.
9. *Радчук В.* Творче осяяння як спосіб критики // Всесвіт, 2005, № 5–6. – С. 183–185.
10. *Содомора А.* Студії одного вірша. – Львів, 2006. – 364 с.
11. *Череватенко Л.* „Сподіваюсь, ніхто не скаже, що я не знаю української мови” // Фразеологія перекладів Миколи Лукаша. Словник-довідник. – Київ, 2002. – С. 711–734.
12. *Чуковский К.* Высокое искусство. – Москва, 1968. – 384 с.

**Введенська Тетяна Юріївна
Короткова Світлана Віталіївна**

**ІСТОРІЯ ТА ТЕОРІЯ ПЕРЕКЛАДУ
МЕТОДИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ ДО ПРАКТИЧНИХ ЗАНЯТЬ ТА
САМОСТІЙНОЇ РОБОТИ**

для студентів спеціальності 035 Філологія

Електронний ресурс

За редакцією укладачів